

บทที่ 2

รัฐการภายในภาคพื้นทวีป

(คริสต์ศตวรรษที่ 14-15)

2.1 การสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง

เรายังไม่ทราบแน่ชัดว่าในดินแดนประเทศลาวปัจจุบัน รัฐเก่าแก่ที่สุดเกิดขึ้นเมื่อไรและที่ไหน พร้อมทั้งผู้นำทางการเมืองของรัฐนั้นเป็นคนพวกใด ตำนานฉบับต่างๆของลาวทำให้ทราบว่า พัฒนาการของหน่วยทางการเมือง ตั้งแต่กลุ่มชนเผ่าถึงรัฐนั้นเกิดขึ้นในหลวงพระบาง เชียงขวาง¹ เวียงจันทน์² และศรีโคตรบูร³ ก่อน ในตอนนี้ เราจะพิจารณาพัฒนาการของหลวงพระบาง ซึ่งจะกลายเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้างในสมัยต่อมา เพื่อแสดงให้เห็นว่าปัจจัยต่างๆที่ก่อให้เกิดการสถาปนาอาณาจักรดังกล่าว คือ กลุ่มชนเผ่าในหลวงพระบาง กลายเป็นรัฐในสมัยใด ([2.1.1]) และมีปัจจัยอย่างไรที่ทำให้รัฐเกิดขึ้นในสมัยนั้น ([2.1.2])

2.1.1 พัฒนาการของหน่วยทางการเมืองในหลวงพระบาง

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การเสวยราชสมบัติของพระเจ้าฟ้างุ้มที่หลวงพระบางใน ค.ศ.1353 นั้น เป็นการสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง แต่จากการศึกษาในเบื้องต้น ข้าพเจ้าคิดว่ารัฐในหลวงพระบาง ไม่ว่าจะเรียกว่า "อาณาจักรล้านช้าง" หรือไม่ก็ตาม เกิดขึ้นแล้วในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยประมาณ กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระเจ้าฟ้างุ้มแม้จะมีบทบาทสำคัญในการขยายอำนาจของอาณาจักรล้านช้างก็จริง แต่ไม่ได้หมายความว่า เป็นผู้ก่อ

¹ เมืองพวน (ชื่อเดิมของเชียงขวาง) ก็เป็นรัฐเก่าแก่แห่งหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างภาคเหนือของเวียดนามกับลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางและแหล่งผลิตขนาดใหญ่ของโลหะบางชนิด เช่น ทอง ทองแดง เหล็ก เป็นต้น [BGS 1990]

² รายละเอียดจะกล่าวใน [3.3.1]

³ นักประวัติศาสตร์บางท่านกล่าวว่าเมืองศรีโคตรบูรเดิมตั้งอยู่ที่ปากเซบั้งไฟเบ็งใต้ ผังซ้ายแม่น้ำโขง แขวงคำม่วน ซึ่งเป็นฝั่งตรงกันข้ามของอำเภอรอดูพนม จังหวัดนครพนม รายละเอียดจะกล่าวใน [3.2.2.4]

ตั้งรัฐคนแรกในประวัติศาสตร์ลาว อย่างไรก็ตาม ตำนานบางฉบับบอกตรงกันว่า ก่อนรัชกาลพระเจ้าฟ้ารุ่ง ได้มี “เขี้ยววงศ์” ต่างๆที่ได้ปกครองเมืองชวา⁴ (ชื่อเดิมของหลวงพระบาง) เช่น เขี้ยววงศ์นั้นทา เขี้ยววงศ์พญาภูเหลือ้ม เขี้ยววงศ์จันทน์พานิชย์ เขี้ยววงศ์ขุนชวา เขี้ยววงศ์ขุนลอ (บุตรองค์โตของขุนบรม) เป็นต้น [ถำ 1980c:1-2,9-11] ข้อความเหล่านี้ขาดรายละเอียดและยังมีกลิ่นอายของนิยายปรัมปราอยู่ แต่ก็ยังมีเรื่องราวที่ทำให้ทราบถึงสถานภาพหน่วยทางการเมืองในหลวงพระบางสมัยโบราณอยู่บ้าง ดังเช่น ตำนานเล่าว่าพระอินทร์ส่งขุนบรมจากสวรรค์ลงมาเกิดในโลกมนุษย์ต่อมา ขุนบรมส่งบุตรเจ็ดองค์ไปปกครองเมืองต่างๆในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น หลวงพระบาง เชียงรุ่ง เชียงใหม่ อโยธยา เชียงขวาง เป็นต้น⁵ (ชาวลาวจึงเชื่อกันว่าขุนบรมเป็นบรรพบุรุษของชาติพันธุ์ไท (Tai) กลุ่มต่างๆ) เมื่อขุนบรมส่งขุนลอไปหลวงพระบาง “ข้ากัณฮางอยู่ที่นั่น ขุนลอจึงมารบได้ชัยชนะแล้ว ไ้เอาไปภูเลาภูคา ปัจจุบัน ข้ากัณฮางเป็นที่รู้จักกันในชื่อว่าข้าเก่า (น่าจะจะเป็นบรรพบุรุษของลาวเทิง)”⁶ [สีลา และ บอม 1994: 21,30-1] เราไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะตรวจสอบได้ว่าบุคคลเหล่านี้มีตัวตนหรือไม่ และเหตุการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นจริงหรือไม่ แต่ข้อความเหล่านี้เห็นจะมีความจริงทางประวัติศาสตร์แอบแฝงอยู่เบื้องหลังบ้าง กล่าวคือ แต่ก่อนชาติพันธุ์ไท

⁴ ไทยมักจะเขียนว่า “เมืองชวา” แต่ตามทัศนะส่วนตัวของข้าพเจ้าแล้ว ควรจะเขียนว่า “เมืองชวา” ตามเสียงภาษาลาว

⁵ ตามตำนานเล่าว่าพ่อค้าคนหนึ่ง ชื่อ จันทน์พานิชย์ จากเวียงจันทน์ขึ้นไปหลวงพระบางและกลายเป็นผู้ปกครองในที่นั้น โปรดดู [3.3.1]

⁶ เกี่ยวกับชื่อบุตรของขุนบรมและชื่อเมืองซึ่งขุนบรมส่งบุตรไปปกครองนั้น มีความแตกต่างกันบ้างระหว่างตำนานฉบับต่างๆ โปรดดู [Souneth 1996:467-73]

⁷ จิตร ภูมิศักดิ์ ชี้ให้เห็นว่า “ในภาษาไทยเราแต่ดั้งเดิมเรียกเขลยว่าข้า ... เมื่อข้า (เขลย) ถูกนำมาเลี้ยงเหมือนสัตว์เลี้ยง บังคับให้ทำงานเป็นทาส ข้าก็เกิดความหมายใหม่ขึ้นคือหมายถึงทาส ... พวกเจ้าขุนมูลนายลาวผู้พิชิตก็เที่ยวกวาดต้อนตีจับหรือขึ้นทะเบียนบังคับเอาชนพื้นเมืองมาเป็นข้า (ทาส) คำว่าข้า (ข้า) จึงได้แผ่ขยายออกไปใช้กับชนชาวป้าชาวเขาทั่วไปเกือบจะทุกพวกทุกเผ่า ... จะเห็นได้ว่าข้ามิใช่ชื่อของชนชาติหนึ่งใดโดยเฉพาะ หากเป็นชื่อเรียกตามฐานันดรทางสังคม และใช้เรียกได้หลายเผ่าหลายชนชาติไม่มีข้อจำกัด” [จิตร 1997:312,320,322] เท่าที่ปรากฏในตำนานและกฎหมายโบราณของลาว คำว่า “ข้า” ถูกนำมาใช้ในความหมายสองอย่าง คือ (1) ข้า (ทาส) หรือ คนรับใช้ส่วนบุคคลให้แก่ “เจ้า” (2) คนพื้นเมืองในประเทศลาวซึ่งน่าจะเป็นบรรพบุรุษของลาวเทิง เท่าที่สันนิษฐานจากบริบท “ข้าเก่า” ในข้อความนี้คงจะหมายถึงบรรพบุรุษของลาวเทิง

กลุ่มต่างๆอพยพเข้ามาภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสร้างบ้านแปลงเมืองในพื้นที่ต่างๆ โดยอาศัยความสัมพันธ์ทางโลหิต ชาติพันธุ์ไทกลุ่มหนึ่ง ซึ่งต่อมาเรียกว่า “ลาวลุ่ม” นั้น ก็ได้ตั้งภูมิลำเนาในภาคเหนือของลาว ซึ่งเป็นที่อยู่ของคนพื้นเมือง คือ บรรพบุรุษของ “ลาวเทิง” จากนั้น ลาวลุ่มคงเผชิญกับการต่อต้านจากลาวเทิง แต่ลาวลุ่มไล่ลาวเทิงไปสู่เขตภูเขาได้สำเร็จ และกลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่าทุกกลุ่มในที่สุด เราไม่ทราบแน่ชัดว่า เหตุการณ์เช่นนี้ปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยใด แต่ข้อความในตำนานที่กล่าวมาแล้วนั้น แสดงให้เห็นสถานการณ์ในสมัยใดสมัยหนึ่ง ซึ่งหน่วยทางการเมืองในหลวงพระบาง เริ่มเปลี่ยนจากกลุ่มชนเผ่า คล้ายคลึงกลายเป็นรัฐอย่างไม่ต้องสงสัย

เป็นที่น่าเสียดายก็คือ ตำนานไม่ค่อยกล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆ ในระหว่างการเสวยราชสมบัติของขุนลอถึงประสูติของพระเจ้าฟ้างุ้มเท่าไรนัก เพียงแต่บอกรายชื่อผู้ปกครองของเชื้อวงศ์ขุนลอเท่านั้น นับตั้งแต่ขุนลอ มีผู้ปกครองที่มีคำนำหน้านามว่า “ขุน” 16 องค์ ต่อมา มี “ท้าว” หกองค์ และ “พญา” สี่องค์ [Souneth 1996:507-8] แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อมาถึงสมัยของ “พญา” ข้อความในตำนานเริ่มเพิ่ม “ลักษณะทางประวัติศาสตร์ (Historicity)” มากขึ้น กล่าวคือ ตำนานเริ่มระบุปีศักราชอย่างแน่ชัดและลด “ความเป็นเทพนิยาย” ลงในการพรรณนาเหตุการณ์ต่างๆ ดังเช่น มีตำนานฉบับหนึ่งเล่าว่าพญาล้างซึ่งเป็นพญาองค์แรกขึ้นครองราชสมบัติใน ค.ศ.1271 และพญาสุวรรณคำผงขึ้นเป็นพญาองค์ที่สองใน ค.ศ.1316 [พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง 1964:154-5] ค.ศ.1271 นี่เป็นปีศักราชเก่าที่สุด ซึ่งปรากฏในบรรดาดำนาจของลาวเท่าที่มีอยู่ปัจจุบัน⁸ [Hoshino 1986:92] นอกจากนี้ พ้นเมืองพวนเชียงขวาง ยังกล่าวว่าพญาสุวรรณคำผงเอาทัพลงมาโจมตีท้าวฮี่หินที่เชียงขวาง [ถำ 1980b:27] ถ้าหากข้อความดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความจริงทางประวัติศาสตร์ ก็อาจจะกล่าวได้ว่าหน่วยทางการเมืองในหลวงพระบาง เริ่มขยายอำนาจออกไปสู่พื้นที่ต่างๆนอกเมืองหลวงพระบาง [Stuart-Fox 1998:37] อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการขาดแคลนหลักฐานภายใน จึงยากที่จะทราบถึงสถานการณ์พัฒนาการของหน่วยทางการเมืองในหลวงพระบางมากกว่านี้ แต่อย่างน้อยก็อาจจะกล่าวได้ว่า ในสมัยของ “พญา” (ค.ศ.1271-1353) ได้มีความ

⁸ เกี่ยวกับจำนวนและชื่อของผู้ปกครองนั้น มีความแตกต่างกันบ้างระหว่างตำนานฉบับต่างๆ [Doré 1987:888]

⁹ แต่ตามความเป็นจริงแล้ว ปีศักราชทั้งสองเหล่านี้ (1271 และ 1316) ปรากฏใน พงศาวดารเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเรียบเรียงขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ห้าในประเทศไทย ฉบับเดียวเท่านั้น

เปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่งในหลวงพระบาง ต่อไปนี้ เราจะกลับไปพิจารณาหลักฐานภายนอก ที่แสดงถึงการยอมรับของรัฐใกล้เคียงที่มีต่อหลวงพระบางในขณะนั้น

เท่าที่ข้าพเจ้าได้ศึกษา หนังสือ *Ji-gu-dian-shuo* (บันทึกเรื่องขุนนางโบราณ เรียบเรียงใน ค.ศ.1265) เป็นเอกสารจีนเก่าแก่ที่สุดฉบับหนึ่ง ที่กล่าวถึงหน่วยทางการเมืองในหลวงพระบาง อย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ว่า

ตั้งแต่ [สมัย] ราชวงศ์ถัง [ทางราชวงศ์ถัง] ได้พระราชทานนามยศให้แล้ว แคว้นต่างๆ อยู่ [ที่] Yung-chang¹⁰ Mian (พม่า) Xian-luo (สยาม) Da-qin¹¹ ล้วนแต่เป็นประเทศทิศตะวันตกที่มีความสัมพันธ์กับจีน Jiao-Zhi (ไต่เจียต) Ba-bai (ล้านนา) Zhen-la (กัมพูชา) Zhan-cheng (จำปาศ) Zhua-guo (หลวงพระบาง¹²) ล้วนแต่เป็นประเทศทิศใต้ที่มีความสัมพันธ์กับจีน [Jing 1985:24]

ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ถัง หน่วยทางการเมืองเหล่านี้ทั้งหมดมีความสัมพันธ์กับจีนอย่างแท้จริง หรือไม่นั้นเป็นประเด็นที่ควรจะศึกษาอีกต่างหาก แต่สามารถกล่าวได้ว่าอย่างช้าเมื่อ ค.ศ.1265 ในหลวงพระบาง ได้มีหน่วยทางการเมืองที่มีพัฒนาการในระดับใดระดับหนึ่งแล้วซึ่งทางการจีนก็ยอมรับ

อนึ่ง หลังจากการยึดครองเมืองดาลีใน ค.ศ.1253 แล้ว พวกมองโกลพยายามขยายอำนาจทางการเมืองและการทหารในภูมิภาคตั้งแต่ขุนนางตอนใต้จรดภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือ ดังเช่น การยึดครองเมืองพุกามใน ค.ศ.1287 การโจมตีล้านนาครั้งแรกใน ค.ศ.1292 การจัดตั้งล่านักข้าหลวงใหญ่กำกับฝ่ายทหารและพลเรือนที่เชียงรุ่งใน ค.ศ.1296 เป็นต้น แต่ไม่มีหลักฐานชิ้นใดที่กล่าวถึงการแทรกแซงทางการเมืองและการทหารของพวกมองโกล ที่มีต่อภาคเหนือของลาวในครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 13 ขณะที่ *Yuan-shi* (ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หยวนของ

¹⁰ เป็นจังหวัด Yung-chang มณฑลยูนนาน ซึ่งติดกับชายแดนพม่า

¹¹ ในเอกสารจีนสมัยราชวงศ์ซ่ง Da-qin หมายถึงเมืองแบกแดด (Baghdad) ประเทศอิรักปัจจุบัน [Chao 1990:144] แต่ในข้อความดังกล่าว มีเพียงแต่ Da-qin เท่านั้นห่างไกลจากจีนอย่างมาก นอกจากเมืองแบกแดดแล้ว อาจจะมี Da-qin อีกแห่งหนึ่งซึ่งใกล้กับจีนมากกว่าแบกแดด

¹² เข้าใจว่าชาวจีนโบราณเขียน "Zhua" ตามเสียง "ชวา" ของ "เมืองชวา" ส่วน "guo" หมายถึงประเทศหรือรัฐ ดังนั้น Zhua-guo น่าจะเป็นเมืองชวา คือ หลวงพระบาง

จีน เรียบเรียงใน ค.ศ.1370) ให้ข้อมูลค่อนข้างมากเกี่ยวกับหน่วยทางการเมืองแห่งอื่นๆในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือ¹³ ดังนั้น จึงพอจะสันนิษฐานได้ว่าหน่วยทางการเมืองในหลวงพระบางสมัยครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 13 นั้นยังไม่เป็นรัฐสำคัญที่ทางมองโกลเห็นความจำเป็นที่จะแทรกแซงทางการเมืองและการทหาร

ตาราง-1: “อาณาเขตปราบปราม” ของพ่อขุนรามคำแหง

ทิศทาง	ชื่อเมือง
ทางตะวันออก	สระหลวง (เมืองอยู่ทางเหนือพิษณุโลก) สองแคว (พิษณุโลก) ลุมบาจาย (เมืองในลุ่มน้ำป่าสัก) สคา (เมืองในลุ่มน้ำป่าสัก) [ฝั่งของ แม่น้ำโขง] เวียงจันทน์ เวียงคำ ¹⁴
ทางใต้	คนที่ (กำแพงเพชร) พระบาง (นครสวรรค์) แพรก (สระบุรี) สุพรรณภูมิ (เมืองในจังหวัดสุพรรณบุรี) ราชบุรี เพชรบุรี ศรีธรรมราช (นครศรีธรรมราช) [ฝั่งทะเลสมุทร]
ทางตะวันตก	เมืองจอด (แม่สอด) เมือง...น (เมาะตะมะ) ¹⁵ หงสาวดี (พะโค) [สมุทรที่เป็นแดน]
ทางเหนือ	เมืองแพร่ เมืองม่าน เมืองน.. (น่าน) ¹⁶ เมืองพลัว (อำเภอปัว จังหวัดน่าน) [ฝั่งของ แม่น้ำโขง] เมืองขวา (หลวงพระบาง)

ที่มา: [สำนักงานนายกรัฐมนตรี 1978:26]

¹³ ความเป็นจริงแล้ว *Yuan-shi* ไม่ได้กล่าวถึงอะไรเกี่ยวกับภาคเหนือของลาวตลอดจนครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 14

¹⁴ เมืองเวียงคำ (บ้านเวียงคำ เมืองทุละคม แขวงเวียงจันทน์ ทุกวันนี้) ตั้งอยู่ฝั่งน้ำจันทน์ห่างจากกำแพงนครเวียงจันทน์ไปทางเหนือ 60 กิโลเมตรโดยประมาณ

¹⁵ ประเสริฐ ณ นคร และ A.B.Griswold สันนิษฐานว่า “เมือง...น” เป็นเมืองพัน คือ เมาะตะมะ [Prasert and Griswold 1992:281]

¹⁶ ไม่ทราบว่ “เมืองม่าน” ตรงกับเมืองใดในปัจจุบัน ประเสริฐ และ Griswold ก็ไม่ได้กำหนดอย่างชัดเจน ส่วน “เมืองน...” น่าจะเป็นเมืองน่าน [Prasert and Griswold 1992:282]

ในสมัยไล่เลี่ยกัน “ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง (ค.ศ.1292)” แห่งอาณาจักรสุโขทัย แสดงให้เห็นเมืองต่างๆที่พ่อขุนรามคำแหงได้ปราบปราม (โปรดดู ตาราง-1) พ่อขุนรามคำแหงสามารถปกครองเมืองเหล่านี้ อย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพได้หรือไม่ นั่น เป็นประเด็นที่ควรพิจารณาอีกต่างหาก แต่อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่า อย่างช้าในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 อาณาจักรสุโขทัยอาจมีความสัมพันธ์อย่างใดอย่างหนึ่งกับเมืองเหล่านี้แล้ว เป็นที่น่าสังเกตก็คือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และเวียงคำก็อยู่ใน “อาณาเขตปราบปราม” ดังกล่าว ทางสุโขทัยคงจะยอมรับว่าหลวงพระบาง พร้อมด้วยเวียงจันทน์และเวียงคำ เป็นหน่วยทางการเมืองเข้มแข็ง ซึ่งแตกต่างจากหน่วยทางการเมืองแห่งอื่นๆในดินแดนลาวสมัยนั้น

สมัยต่อมา Yuan-shi กล่าวไว้ว่า

[ค.ศ.1338] เจ้าถิ่น Lao-gao ชื่อพะนาที่อยู่นาน ได้แต่งหลานชายชื่อนาไซ เอาช้างและม้ามาถวาย เพื่อรับพระราชทานการสร้างสำนักข้าหลวงใหญ่กำกับฝ่ายทหารและพลเรือน Lao-gao ขึ้น [Jing 1985:25]

อันที่จริง ยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดที่ยืนยันได้ว่า “Lao-gao” หมายถึงหน่วยทางการเมือง โดยมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลาง แต่ “Zhua-guo” ที่กล่าวมาแล้วก็ดี “Lao-wo” ที่ได้เห็นในเอกสารต่างๆสมัยราชวงศ์หมิงก็ดี ทางกรจีนให้ความสำคัญแก่หลวงพระบางเป็นพิเศษ ตลอดจนราชธานีของอาณาจักรล้านช้างย้ายไปเวียงจันทน์ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 16¹⁷ ดังนั้น “Lao-gao” ก็น่าจะเป็นหน่วยทางการเมืองโดยมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลาง¹⁸ ถ้าเช่นนั้น ก็อาจจะกล่าวได้ว่า อย่าง

¹⁷ *Ming-shi* (ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิงของจีน เรียบเรียงใน ค.ศ.1739) กล่าวว่า “Lao-wo” เรียกกันในชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า “Zhua-jia” [Jing 1985:37] “Zhua-jia” แปลตามตัวอักษรว่า “ครอบครวัชวา” ซึ่งคงจะหมายถึง “เขี้ยววงศ์ในเมืองชวา” ดังนั้น “Lao-wo” ก็น่าจะหมายถึงรัฐโดยมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลาง (แท้จริงแล้ว “wo” ของ “Lao-wo” กับ “zhua” ของ “Zhua-guo” และ “Zhua-jia” เป็นอักษรเดียวกันหมด แต่อ่านได้ในเสียงสองแบบ เพราะฉะนั้น คำศัพท์ทั้งสามเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับเมืองชวาทันนั้น)

¹⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล ชี้ให้เห็นว่า “การ” หมายถึงชนชาติหนึ่งในเมืองน่าน [สรัสวดี 1996a:87] ถ้าหาก “gao” ของ “Lao-gao” ตรงกับ “การ” “Lao-gao” อาจจะหมายถึงหลวงพระบางและเมืองน่านทั้งสอง

ซ้ำใน ค.ศ.1338 ทางมองโกลถือ "Lao-gao" ว่าเป็นรัฐหนึ่ง ที่มีความสามารถปกครองหลวงพระบางและเขตใกล้เคียงอย่างมีประสิทธิภาพ

เป็นที่น่าสนใจก็คือ สมัยของ "พญา" (ค.ศ.1271-1353) ที่กล่าวมาแล้วนั้น ตกอยู่ในช่วงระยะเวลาที่หลักฐานภายนอกชี้บอก "ความเป็นรัฐ" ของหน่วยทางการเมืองในหลวงพระบางพอดี ด้วยเหตุผลดังกล่าว เบื้องต้น ขอสรุปว่าหน่วยทางการเมืองดังกล่าวมีคุณสมบัติเพียงพอที่จะเรียกได้ว่า "รัฐ" ในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยประมาณ กล่าวคือ ไม่ว่าจะเรียกว่า "อาณาจักรล้านช้าง" หรือไม่ก็ตาม แต่เชื่อว่าได้มีการก่อตั้งรัฐในหลวงพระบางแล้ว ก่อนการเสวยราชสมบัติของพระเจ้าฟ้างุ้มใน ค.ศ.1353

2.1.2 ศักยภาพทางเศรษฐกิจของหลวงพระบาง

ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 13-14 ชาติพันธุ์ไทกลุ่มต่างๆได้รวมตัวกันก่อตั้งรัฐของตน ตามที่ต่างๆของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มักจะอธิบายกันว่าความสำเร็จของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ เป็นผลสืบเนื่องจากการเสื่อมลงของอาณาจักรเขมร พร้อมกับการสูญเสียอาณาจักรฟูกามจากการโจมตีของกองทัพมองโกล [Coedès 1968:191] นี่คือการอธิบายสถานภาพทางการเมืองทั่วไป ซึ่งเปิดโอกาสให้ชาติพันธุ์ไทกลุ่มต่างๆก่อร่างสร้างตัวเองในสมัยนั้นก็จริง แต่ต้องเข้าใจด้วยว่ากลุ่มชนเผ่าของชาติพันธุ์ไทกลุ่มต่างๆทุกแห่งในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ใฝ่ฝันที่จะได้พัฒนาขึ้นเป็นรัฐทั้งหมด ความจริง กลุ่มชนเผ่าเหล่านี้ส่วนใหญ่มัคงดำรงตนอยู่เช่นนั้นเป็นเวลายาวนาน แล้วจึงถูกผนวกกลายเป็นส่วนหนึ่งของรัฐใกล้เคียงที่มีอำนาจเข้มแข็งกว่า ดังนั้นเมื่อศึกษาปัจจัยต่างๆที่ทำให้รัฐเกิดขึ้นในหลวงพระบาง เราควรจะค้นหาลักษณะเฉพาะของเมืองดังกล่าว ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มชนเผ่าแห่งอื่นๆในภูมิภาคใกล้เคียง

ก่อนอื่น ดำเนินได้กล่าวถึงความมั่งคั่งของหลวงพระบางในสมัยโบราณไว้ดังนี้

บ้านเมืองชาวล้านช้าง อันนี้เป็นหนักเป็นใหญ่ตาย เงินคำเหล็กทอง ทั้งต้นไม้และใบมีรสหอมนัก แก้วเจ็ดประการก็มีในพื้นที่นั้นนั่นแหละ เจ้าฤๅษีว่าดังนั้น แขนงฟ้าคืนกล่าว ว่าผู้ใดบุญน้อยลงไปเป็นเจ้าแผ่นดินเมืองนั้นบ่ได้แล [สีลา และ มอม 1994:22]

แม้ว่าข้อความนี้เป็นเพียงนิยายปรัมปราตอนหนึ่งเท่านั้นก็ตาม แต่ยังสะท้อนให้เห็นศักยภาพทางเศรษฐกิจของหลวงพระบางเป็นอย่างดี เพราะเอกสารจีนโบราณบางฉบับก็สนับสนุนข้อ

ความดังกล่าวดังเช่น *Yi-yu-zhi* (บันทึกเรื่องต่างประเทศ เรียบเรียงในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14) กล่าวว่าในหลวงพระบาง มีแร่ ช้าง ทองและเงิน [Jing 1985:27] และ *Da-ming-yi-tong-zhi* (บันทึกเรื่องการรวมตัวกันของราชวงศ์หมิง เรียบเรียงใน ค.ศ.1461) ก็กล่าวว่าในที่นั้น มีแร่ กายาน(?)¹⁹ *costusroot*²⁰ *he-zi*²¹ [ibid.:79] หลักฐานเหล่านี้ทำให้ทราบว่ตั้งแต่สมัยโบราณ หลวงพระบางมีของพื้นเมืองสำคัญๆบางอย่าง เช่น โลหะมีค่า สัตว์ป่า พืชที่มีกลิ่นหอม เป็นต้น เป็นไปได้ว่าความอุดมสมบูรณ์ของผลิตผลเหล่านี้เป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งซึ่งทำให้หลวงพระบางมีความได้เปรียบทางเศรษฐกิจมากกว่ากลุ่มชนเผ่าแห่งอื่นๆในภูมิภาคใกล้เคียง

อีกด้านหนึ่ง ลักษณะพิเศษทางภูมิศาสตร์ของหลวงพระบางก็คือ ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงโดยมีน้ำสาขาไหลมาบรรจบ ทำให้สะดวกแก่การคมนาคมขนส่งในภูมิภาค ไม่จำเป็นต้องกล่าวก็ได้ว่าแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายใหญ่และสำคัญที่สุดสายหนึ่งในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่ความเป็นจริงแล้ว แม่น้ำสายนี้มีข้อจำกัดค่อนข้างมากในการคมนาคมขนส่ง ระหว่างลุ่มน้ำตอนบนและตอนล่าง ทั้งนี้ก็เพราะกลุ่มเกาะแก่งซึ่งกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปนั้นเป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือ กลุ่มเกาะแก่งใหญ่ๆแบ่งแม่น้ำสายนี้ เป็นเขตเดินเรือสามเขตในอาณาบริเวณประเทศลาว ปัจจุบัน คือ (1) เขตตั้งแต่บ้านห้วยทราย (แขวงบ่อแก้ว) จนถึงทางใต้ของหลวงพระบาง (2) เขตตั้งแต่ทางตะวันตกของเวียงจันทน์จนถึงทางใต้ของสุวรรณเขต (3) เขตตลอดแขวงจำปาศักดิ์ถึงแม่น้ำตกตาดคอนพะเพ็ง (ชายแดนกัมพูชา) [Stuart-fox 1986:2] มาจนถึงปัจจุบันนี้ แม่น้ำโขงจึงมีประโยชน์ในการเชื่อมโยงระหว่างสองฝั่งโขงในแต่ละเขตเดินเรือ มากกว่าในการขนส่งระยะยาวตั้ง

¹⁹ เจริญชัย เอี่ยมวรเมธ อธิบายว่าเป็นต้นกายาน หรือยางของต้นกายาน ซึ่งใช้เข้ายาสมุนไพรได้ มีสรรพคุณในการบำรุงเลือด [เจริญชัย 1986:882] ส่วน Fujiyoshi Masumi อธิบายว่าเป็น *frankincense* หรือ *olibanum* (ยางที่มีกลิ่นหอมซึ่งได้จากต้น *Boswellia carterii*) [Fujiyoshi 1990:257]

²⁰ Fujiyoshi อธิบายว่าเป็นรากที่มีกลิ่นหอมของหญ้า *Saussurea lappa* [Fujiyoshi 1990:294] ส่วนเจริญชัยอธิบายว่าเป็นพืชพันธุ์หญ้าชนิดหนึ่ง ใบใหญ่รูปกลมรี ดอกสีเหลือง รากเข้ายาสมุนไพรได้ มีสรรพคุณในการเจริญอาหาร ขับปัสสาวะและขับเสมหะ [เจริญชัย 1986:726]

²¹ เป็นต้นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง ใบกลมยาวรี ผลของมันเหมือนกับลูกสมอ นำมาเข้ายาสมุนไพรได้ มีสรรพคุณทางด้านแก้โรคท้องร่วง แก้ไอและทำให้ชุ่มคอ [เจริญชัย 1986:392]

แต่เหนือจรดใต้ อย่างไรก็ตาม ในเขตเดินเรือ (1) น้ำอุและน้ำเซียง²²ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่ซาน หลวงพระบางนั้นมีความสำคัญมากในการเชื่อมโยงระหว่างหลวงพระบางกับเขตภูคอยม่งสู่ชายแดนจีน (น้ำอุ) และชายแดนเวียดนาม (น้ำเซียง) ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังเป็นแหล่งผลิตของป่านานาชนิด ผลผลิตในบริเวณดังกล่าวคงจะล่องลงมาตามน้ำสายเหล่านี้รวบรวมอยู่ที่หลวงพระบางแล้วส่งออกไปยังรัฐใกล้เคียง

นอกจากเส้นทางคมนาคมระดับภูมิภาคแล้ว หลวงพระบางยังอยู่บนเส้นทางคมนาคมระดับสากลอีกด้วย ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างยุทธนาคของจีนกับเมืองต่างๆตามชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทย ดังที่ทราบกันดีอยู่แล้ว รัฐมหาอำนาจสองแห่งในทวีปเอเชีย คือ จีนและอินเดีย ได้มีการติดต่อค้าขายกันตั้งแต่สมัยโบราณ ในบรรดาเส้นทางคมนาคมระหว่างรัฐทั้งสองเหล่านี้ เมื่อออกจากยุทธนาคแล้ว มีบางสายผ่านตอนบนของพม่าเข้าไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียโดยตรง และมีบางสายผ่านตอนบนของพม่า หรือภาคเหนือของลาวและภาคเหนือของไทย แล้วลงมายังบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน ข้ามอ่าวเบงกอลไปยังเมืองต่างๆตามชายฝั่งทะเลทางทิศตะวันออกของอินเดีย เป็นไปได้ว่า หนึ่งในบรรดาเส้นทางเหล่านี้ผ่านหลวงพระบางลงมายังบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน นอกจากนี้ หลวงพระบางยังคงมีเส้นทางคมนาคมอีกสายหนึ่ง ที่ออกไปสู่อ่าวไทยด้วย การติดต่อค้าขายกับรัฐใกล้เคียงตามเส้นทางคมนาคมระดับสากลเหล่านี้น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดความมั่งคั่งแก่หลวงพระบาง²³ (รายละเอียดจะกล่าวในตอนต่อไป)

²² น้ำอุ ยาว 390 กิโลเมตร กำเนิดจากเมืองยอคตุ (แขวงผังสาลี) ไหลผ่านเมืองชวา เมืองงอย (แขวงหลวงพระบาง) แล้วไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่เมืองปากอุ (แขวงหลวงพระบาง) ส่วนน้ำเซียง ยาว 150 กิโลเมตร กำเนิดอยู่ทางเหนือของภูเลยซึ่งเป็นเขตชายแดนระหว่างแขวงหัวพันกับแขวงหลวงพระบาง ไหลผ่านเมืองปากแซง (แขวงหลวงพระบาง) แล้ว ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่เมืองปากอุเช่นกัน น้ำเซียงยังมีสาขาสำคัญอีกสายหนึ่ง คือ น้ำแซงซึ่งไหลมาจากเขตชายแดนลาว-เวียดนาม [สิระยุทธ 1989:96-9]

²³ นอกจากเส้นทางคมนาคมซึ่งเชื่อมโยงระหว่างทางเหนือกับทางใต้แล้ว หลวงพระบางยังคงมีเส้นทางคมนาคมสายอื่นๆที่ออกไปสู่ภูมิภาคใกล้เคียงอีกด้วย เช่น ไตเวียด ล้านนา ลิบสองพันนา รัฐต่างๆในพม่าตอนบน เป็นต้น แต่เป็นที่น่าเสียดายก็คือ ข้าพเจ้ายังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะพิจารณาได้ว่าเส้นทางเหล่านี้ผ่านเมืองใดบ้างและมีผลอย่างไรต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างตอนต้น ดังนั้น ในบทที่ 2 นี้ เราพิจารณาเพียงแต่เส้นทางคมนาคมระหว่างยุทธนากับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทยเท่านั้น

สรุปแล้ว หลวงพระบางมีศักยภาพทางเศรษฐกิจสำคัญๆสามประการ คือ (1) หลวงพระบางและเขตใกล้เคียงเป็นแหล่งผลิตของสินค้าสำคัญบางอย่าง เช่น โลหะมีค่า สัตว์ป่า พืชที่มีกลิ่นหอม เป็นต้น²⁴ (2) หลวงพระบางตั้งอยู่ที่จุดเชื่อมโยงของเส้นทางคมนาคมระดับภูมิภาค จึงมีความได้เปรียบในการรวบรวมผลิตผลในภาคเหนือของลาว (3) หลวงพระบางยังตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมระดับสากลระหว่างยูนนานกับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทยอีกด้วย จึงมีความสะดวกในการสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับโลกภายนอก ศักยภาพทางเศรษฐกิจสามประการนี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้รัฐเกิดขึ้นในหลวงพระบางก็จริง แต่ปัจจัยดังกล่าวน่าจะมีมานานแล้วก่อนการก่อตั้งรัฐในที่นั้น ถ้าเช่นนั้น ด้วยเหตุใด รัฐจึงเกิดขึ้นในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 ไม่ใช่ในสมัยอื่น ในตอนต่อไป เราจะพิจารณาปัจจัยภายนอกบางประการที่กระตุ้นการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในหลวงพระบางและช่วยทำให้รัฐเกิดขึ้นในสมัยดังกล่าว

2.2 อิทธิพลทางเศรษฐกิจจากรัฐใกล้เคียง

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น หลวงพระบางตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมระดับสากลระหว่างยูนนานกับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทย ย่อมมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับรัฐต่างๆตามเส้นทางดังกล่าว ในตอนนี้ เพื่อแสดงให้เห็นอิทธิพลทางเศรษฐกิจจากรัฐใกล้เคียงที่มีต่อหลวงพระบาง เราจะพิจารณาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของยูนนาน ([2.2.1]) ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างอาณาจักรล้านช้างตอนต้นกับราชวงศ์หยวนและหมิงของจีน ([2.2.2]) และความสัมพันธ์กับอาณาเขตทะเลทางใต้ คือ ทะเลอันดามันและอ่าวไทย ([2.2.3])

2.2.1 การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของยูนนาน

ในระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ 8 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 10 มีรัฐเอกราชที่ทราบกันดีในชื่อชาน่านเจ้าในมณฑลยูนนาน ประเทศจีนปัจจุบัน เอกสารจีนโบราณ *Man-shu* (หนังสือเรื่องอนารยชน เรียบเรียงใน ค.ศ.860 โดยประมาณ) กล่าวว่า

²⁴ เกี่ยวกับสินค้าขาออกของอาณาจักรล้านช้างตอนกลางนั้น จะพิจารณาอย่างละเอียดใน [4.1.1]

มี Hei-chih Man (กลุ่มพื้นดำ) Chin-chih Man (กลุ่มพื้นทอง) Yin-chih Man (กลุ่มพื้นเงิน) Hsiu-chiao Man (กลุ่มชาล็กกลาย) Hsiu-mien Man (กลุ่มหน้าล็กกลาย) นี่คือนักชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ในเขต Yung-chang (Bao-shan ปัจจุบัน) และเขต Kai-nan (Jing-dong ปัจจุบัน) ... พวกเขาอยู่ภายใต้การควบคุมของน่านเจ้า เมื่อมีการปะทะกันหรือสงครามทางน่านเจ้าเรียกพวกเขามาเป็นทหาร [Luce 1961:42-3]

นักประวัติศาสตร์บางท่านสันนิษฐานว่ากลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้สังกัดอยู่ชาติพันธุ์ไท [Ishii and Sakurai 1999:138] ถ้าเช่นนั้น ในสมัยโบราณ บรรพบุรุษของชาติพันธุ์ไทบางกลุ่มน่าจะอาศัยอยู่อย่างกระจัดกระจายในภาคตะวันตกเฉียงใต้และภาคใต้ของยูนนาน อย่างไรก็ตาม ทางน่านเจ้าจัดตั้ง Jie-du (สำนักข้าหลวงใหญ่) เป็นหน่วยงานปกครองท้องถิ่นแห่งหนึ่ง [Hayashi 1999:44] ในนั้น Kai-nan เป็นสถานที่สำคัญในการปกครองบริเวณชายขอบทางใต้ของน่านเจ้า และควบคุมทางออกสู่ภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือ *Man-shu* ยังกล่าวว่า

[จาก Yin-sheng (ไกล่ Kai-nan)] ลงไปทางใต้ก็มี Po-lo-men Po-ssu She-po Po-ni Kun-lun²⁵ และชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ในบริเวณดังกล่าว มีผลิตผลที่มีค่าทุกชนิดจำนวนมากมาสำหรับการติดต่อค้าขายกับภายนอก เห็นว่าทองและขมดเชียงเป็นสินค้าล้ำค่า [Luce 1961:60-1]

Man-shu อธิบายว่า "Piao (Pyu)²⁶ ร่วมชายแดนกับ Po-lo-men และ Po-ssu" [ibid.:91] จึงสันนิษฐานได้ว่า Po-lo-men และ Po-ssu ตั้งอยู่ทางตะวันออกของพม่าและทางใต้ของยูนนานเกี่ยวกับ Kun-lun นั้น *Man-shu* เพียงแต่กล่าวว่า "รัฐคนป่าเถื่อน" เท่านั้น [ibid.:91] แต่มีนักวิชาการบางท่านสันนิษฐานว่าจำปาเป็น Kun-lun [Hoshino 1990:23] แม้ว่า *Man-shu* ไม่ได้

²⁵ Luce สันนิษฐานตำแหน่งที่ตั้งของสถานที่ต่างๆ ในข้อความดังกล่าว คือ Po-lo-men หมายถึง Brahmins(?) Po-ssu หมายถึง Persia She-po หมายถึง Java Po-ni หมายถึง Borneo ส่วน Kun-lun นั้น ท่านไม่ได้กล่าวถึง [Luce 1961:61] แต่ดังที่จะพิจารณาในตอนต่อไป การสันนิษฐานของท่านไม่ค่อยสอดคล้องกับสภาพภาพแท้จริงทางภูมิศาสตร์ในภูมิภาคนี้เท่าไรนัก

²⁶ รัฐโบราณซึ่งชาติพันธุ์กลุ่ม Pyu ก่อตั้งอยู่ที่ตอนกลางของพม่าปัจจุบัน เมื่อครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 9 ได้สูญเสียไปเนื่องจากการรุกรานของน่านเจ้า

กล่าวถึง She-po และ Po-ni ก็ตาม แต่เมืองเหล่านี้ก็น่าจะตั้งอยู่ในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง She-po (Java) มีความเป็นไปได้ที่จะเป็น “เมืองชาว” คือ หลวงพระบาง [ibid.:17] ถ้าหากมี “การติดต่อค้าขายกับภายนอก” อย่างที่ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็น จะสันนิษฐานได้ว่าอย่างช้าในคริสต์ศตวรรษที่ 9 หลวงพระบางตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าซึ่งเชื่อมโยงระหว่างยูนนานกับภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แล้ว

หลังจากการสูญเสียของน่านเจ้าในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 10 ตาลีรวบรวมยูนนานให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอีกครั้ง แต่ปรากฏว่ารัฐบาลตาลีไม่มีอำนาจเข้มแข็งเท่าที่น่านเจ้าในสมัยก่อน ทางราชวงศ์ซ่งเหนือ (ค.ศ.960-1127) และซ่งใต้ (ค.ศ.1127-1279) ก็แทบจะไม่ปรารถนาแผ่อิทธิพลออกไปสู่ยูนนาน จึงไม่มีความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างตาลีกับราชวงศ์ซ่งเหนือและซ่งใต้ ตลอดระยะเวลา 300 ปีกว่า สถานภาพทางการเมืองเช่นนี้ย่อมทำความเสียหายอย่างหนักต่อการค้าและคมนาคมระหว่างยูนนานกับส่วนกลางของจีน ต่อมา เมื่อมาถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 13 กองทัพมองโกลได้เข้ามายูนนานเพื่อจะได้ที่มั่นสำหรับการโจมตีราชวงศ์ซ่งใต้จากเบื้องหลัง [Hayashi 1999:48-9] หลังจากยึดครองตาลีได้สำเร็จ (ค.ศ.1253) ราชวงศ์หยวนได้จัดตั้งที่ว่าการมณฑลยูนนานที่เมืองคุนมิง ตั้งแต่นั้นมา ยูนนานได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของจีนอย่างแท้จริง Marco Polo พ่อค้าชาวอิตาลี ซึ่งพักอยู่ในระหว่าง ค.ศ.1274-90 ได้เดินทางมาถึงยูนนานและบันทึกสถานภาพเมืองคุนมิงดังนี้

[เมือง Yachi (คุนมิง)] เป็นตัวเมืองใหญ่อันงดงามมากและเมืองหลวงของอาณาจักร Yachi อีกด้วย มีพ่อค้าและช่างอาศัยอยู่จำนวนมาก ชาวบ้านก็ประกอบด้วยกลุ่มคนต่าง ๆ นานา นอกจากชาวมุสลิมและพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังมีคริสต์ศาสนิกชนนิกาย Nestorius แต่จำนวนน้อย [Otagi 1970:1/306]

แสดงว่าเมืองคุนมิงในขณะนั้นมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และมีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจค่อนข้างมากแล้ว ต่อไปนี้ เราจะศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจของยูนนานในสมัยนั้นโดยมุ่งจะพิจารณาความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่เกิดขึ้นภายใต้นโยบายการพัฒนาของราชวงศ์หยวน

(1) ราชวงศ์หยวนมอบหมายการปกครองขุนนางให้ชาวมุสลิมซึ่งถูกกวาดต้อนมาจากเอเชียกลาง (Central Asia)²⁷ บุคคลที่มีชื่อเสียงที่สุดในบรรดาชาวมุสลิมในขณะนั้นก็คือ Sayyid Ajall ทายาทของตระกูลสูงจากเมือง Bukhara ในประเทศ Uzbekistan ปัจจุบัน หลังจากนำทหารม้า Uzbek จำนวน 1,000 คนมาอ่อนน้อมต่อ Genghis Khan แล้ว Sayyid Ajall จงรักภักดีต่อราชวงศ์หยวนโดยตลอด Kubilai Khan ก็ชื่นชมความดีความชอบของ Sayyid Ajall เป็นอย่างมาก จึงแต่งตั้งให้เป็นผู้ว่าราชการมณฑลยูนนาน (ค.ศ.1274) ภายหลัง Sayyid Ajall ถึงแก่กรรมแล้ว ตระกูลของเขายังทรงอิทธิพลในมณฑลยูนนานเป็นเวลายาวนาน นอกจากตระกูลของ Sayyid Ajall แล้ว ชาวมุสลิมหลายคนยังมีบทบาทสำคัญทางการค้าคาราวานในภูมิภาคนี้ พร้อมกันนั้นพวกเขามักจะอาศัยตามเส้นทางการค้าสายต่างๆ และประกอบอาชีพด้านบริการ ซึ่งตอบสนองความต้องการของกองคาราวาน เช่น ที่พัก ร้านอาหาร ร้านขายเนื้อสัตว์ เป็นต้น ชาวมุสลิมจึงครอบครองการค้าและคมนาคมในมณฑลยูนนานและเขตใกล้เคียงได้สำเร็จ [Forbes 1997:29-55]

(2) ราชวงศ์หยวนพยายามทำให้ชาวบ้านจากส่วนกลางของจีนอพยพเข้ามาและตั้งภูมิลำเนาในมณฑลยูนนาน²⁸ ชาวยุโรปเหล่านี้ได้บุกเบิกที่ดินและประกอบอาชีพด้านเกษตรเป็นส่วนใหญ่ภายใต้การชี้นำและช่วยเหลือของรัฐบาลกลาง เนื่องจากการอพยพของชาวจีนจากส่วนกลางของจีน พร้อมด้วยชาวมุสลิมจากเอเชียกลาง ตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นไป ประชากรของมณฑลยูนนานเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีข้อมูลว่าในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 มีประชากร 1,287,733 คน (ตามบันทึกของนายพลกองทัพอพยพ) ต่อมา มี

²⁷ แม้ว่าพวกมองโกลแสดงความดีเด่นด้านการทหารก็ตาม แต่พวกเขายังยอมรับว่าระดับวัฒนธรรมของตนด้อยกว่าวัฒนธรรมของชาวจีนมาก จึงพยายามกวาดต้อนชาวมุสลิมที่มีความรู้และมีฝีมือจากเอเชียกลางเข้ามาจีนเป็นจำนวนมากเพื่อจะนำความสามารถของชาวมุสลิมมาใช้ในการบริหารรัฐบาลกลางและการปกครองท้องถิ่น ด้วยเหตุดังกล่าวนั้น มาจนถึงปัจจุบัน ชาวมุสลิมอาศัยอยู่ทุกมณฑล อำเภอ และเมืองในทั่วประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มณฑลยูนนาน Gansu และ Xinjiang เป็นมณฑลที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่อย่างแน่นหนาที่สุดในประเทศจีน [Zhang 1993:30-9]

²⁸ ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 13-16 รัฐบาลกลาง (ราชวงศ์หยวนและหมิง) ทำให้ชาวจีนจำนวนหนึ่งล้านกว่าคนจากส่วนกลางอพยพเข้ามาภาคตะวันตกเฉียงใต้ (มณฑลยูนนาน มณฑล Guizhou และภาคใต้ของมณฑล Sichuan) [Lee 1982:714]

การเพิ่มขึ้นถึงสองล้านกว่าคนในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 [Lee 1982:713,715] การเพิ่มขึ้นของประชากรเช่นนี้จะช่วยทำให้ตลาดภายในขยายตัวและกระตุ้นการเคลื่อนไหวทางการค้าในภูมิภาคดังกล่าว

(3) ในสมัยราชวงศ์หยวน ได้มีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมทั้งระดับภูมิภาคและระดับสากลโดยมีคุนหมิงเป็นจุดเชื่อมโยง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การปรับปรุงเส้นทางคมนาคมระหว่างมณฑลยูนนานกับมณฑล Sichuan และมณฑล Guizhou นั้นทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมณฑลยูนนานกับส่วนกลางของจีนใกล้ชิดมากกว่าเดิม พร้อมกันนั้น การขยายเส้นทางคมนาคมจากมณฑลยูนนานมุ่งสู่พม่าทำให้การคมนาคมทางบกกระชับมากยิ่งขึ้น เมื่อจาริกแสวงบุญไปเมกกะ ชาวมุสลิมซึ่งอาศัยอยู่ในขณะนั้นจึงมักจะใช้เส้นทางทางบกสายนี้มากกว่าเส้นทางทางทะเลโดยมีท่าเรือ Guangzhou และท่าเรือ Quanzhou เป็นจุดเริ่มต้น [Zhang 1993:35-7] อย่างไรก็ตาม แม้ว่าไม่มีข้อมูลแน่ชัดที่กล่าวถึงสถานภาพทางเศรษฐกิจในมณฑลยูนนานสมัยราชวงศ์หยวนโดยตรงก็ตาม แต่เป็นไปได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีนตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมานั้นส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในมณฑลยูนนานไม่มากนัก

อนึ่ง ตั้งแต่สมัยโบราณ เปลือกหอยเบี้ย (cowrie) นิยมใช้กันเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยน (a medium of exchange) อย่างกว้างขวางในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และยูนนาน เปลือกหอยเบี้ยเหล่านี้ได้มาจากทะเลอินเดียที่ใกล้หมู่เกาะ Maldiva แล้ว นำไปสู่ยูนนานโดยผ่านพม่าหรือไทย²⁹ ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 Marco Polo ก็บันทึกไว้ว่าเปลือกหอยเบี้ยแสดงบทบาทสำคัญในการค้าขนาดย่อยในยูนนาน (คุนหมิง ตาลี Yongchang และเมืองอื่นๆ) เขตเบงกอลและตอนบนของพม่า [Otagi 1970:1/305-22] นอกจากนี้ ยังมีหลักฐานอยู่ว่าอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรล้านนาในขณะนั้นก็มีการใช้เปลือกหอยเบี้ยเช่นเดียวกัน [Wicks 1992:168-77] เป็นที่น่าเสียดายก็คือ ข้าพเจ้ายังไม่ค้นพบหลักฐานร่วมสมัยที่กล่าวถึงการใช้เปลือกหอยเบี้ยในภาคเหนือของลาวสมัยนั้น แต่ใน *กฎหมายขุนบรม* ซึ่งน่าจะสะท้อนให้เห็นสถานภาพสังคมลาวก่อน ค.ศ.1500 เราจะเห็นคำว่า "เบี้ย" ในการกำหนดจำนวนเงินของสินไหมหรือค่าชดใช้ในคดีต่างๆ [กริมม์และคณะ 1967:87,95] อีกด้านหนึ่ง ถ้าหากเปลือกหอยเบี้ยของหมู่เกาะ Maldiva ส่วน

²⁹ เกี่ยวกับการใช้เปลือกหอยเบี้ยเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนในภูมิภาคดังกล่าว โปรดดู [Wicks 1992:308-10; Vogel 1991:231-62]

หนึ่งนำไปสู่ยูนนานโดยผ่านไทย เปลือกหอยเบี้ยเหล่านี้น่าจะผ่านภาคเหนือของลาวอีกด้วย จึงสันนิษฐานได้ว่าการใช้เปลือกหอยเบี้ยเช่นนี้แพร่หลายในหลวงพระบางเหมือนรัฐใกล้เคียงด้วย

การแพร่หลายของการใช้เปลือกหอยเบี้ยในภูมิภาคระหว่างยูนนานกับภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นคงจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางการค้าใกล้ชิดภายในภูมิภาคดังกล่าว ที่อาจจะเรียกได้ว่า “เขตเศรษฐกิจที่ใช้เปลือกหอยเบี้ย” ถ้าเช่นนั้น ความเปลี่ยนแปลงของสถานภาพทางเศรษฐกิจในยูนนานนั้นย่อมส่งผลดีต่อหรือกระทบกระเทือนถึงเศรษฐกิจของหลวงพระบางด้วย เนื่องจากการขาดแคลนหลักฐานร่วมสมัย จึงยากที่จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างหลวงพระบางกับยูนนานอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม แต่จากการพิจารณาหลักฐานในสมัยหลัง เราจะสามารถสันนิษฐานเส้นทางคมนาคมระหว่างหลวงพระบางกับคุนหมิงได้ในระดับใดระดับหนึ่ง คือ ตามการสำรวจอินโดจีนของคณะสำรวจฝรั่งเศสนำโดย Auguste Pavie ในครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 19 เส้นทางคมนาคมจากหลวงพระบางไปสู่คุนหมิงนั้นน่าจะผ่านเดียนเบียนฟูและ Lai-chau (ภาคเหนือของเวียดนาม) แล้ว มาถึง Man-hao ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำแดง [Pavie 1999:29,55,147] เกี่ยวกับเส้นทางไปสู่คุนหมิงตามแม่น้ำแดงนั้น คงไม่ต้องอธิบายมากนัก เพราะในแคว้นคุนหมิงสมัยก่อนคริสต์กาล ได้มีอาณาจักรแห่งหนึ่งที่ทราบกันในชื่อว่า Dian ซึ่งมีการติดต่อใกล้ชิดกับภาคเหนือของเวียดนามตามแม่น้ำแดง [Ishii and Sakurai 1985:46-8] เป็นที่แน่นอนอยู่แล้ว เส้นทางระหว่างหลวงพระบางกับคุนหมิงนั้นโซ่ว่ามีเส้นทางสายเดียวที่กล่าวมาแล้ว แต่สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่าตั้งแต่สมัยโบราณ หลวงพระบางกับคุนหมิงน่าจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางเศรษฐกิจโดยผ่านเส้นทางคมนาคมดังกล่าว อย่างไรก็ตาม การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของยูนนานตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมานั้นคงจะกระตุ้นการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในหลวงพระบางเป็นอย่างมาก ซึ่งน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยทำให้รัฐเกิดขึ้นในที่นั้น

2.2.2 ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับราชวงศ์หยวนและหมิง

ดังได้พิจารณาแล้วข้างต้น การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในยูนนานนั้นน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยทำให้รัฐเกิดขึ้นในหลวงพระบาง ความจริง เราไม่มีหลักฐานแน่ชัดที่บ่งบอกว่าภายหลังการสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง เศรษฐกิจอาณาจักรดังกล่าวได้ขยายตัวอย่างไรและบรรลุถึงระดับใด แต่จากการศึกษาในเบื้องต้น พบว่านอกจากความสัมพันธ์ทางการค้าภาคเอกชนกับยูนนานแล้ว เรายังสามารถชี้ให้เห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในระดับรัฐบาล

กับจีนอีกด้วย ต่อไปนี้ เราจะพิจารณาว่าความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับราชวงศ์หยวนและหมิงนั้นมีบทบาทอย่างไรในการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างตอนต้น

ตั้งแต่สมัยโบราณ ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างจีนกับรัฐต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีบทบาทไม่น้อยในการรักษาความเป็นระเบียบระหว่างชาติในภูมิภาคโดยมีจีนเป็นศูนย์กลาง สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่าระบบบรรณาการไม่ได้ตั้งอยู่บนรากฐานของความเสมอภาคของทั้งสองฝ่าย แต่อยู่บนรากฐานของความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลตามลัทธิขงจื๊อ กล่าวคือ จีนต้องอยู่ในฐานะที่เป็นผู้นำหรือผู้ที่เหนือกว่าอยู่เสมอ ในขณะที่รัฐอื่นๆ อยู่ในฐานะผู้ตามหรือผู้ที่ด้อยกว่าซึ่งทางราชจีนมักจะถือว่าเป็น “อนารยประเทศ” แทนที่กษัตริย์ของบรรดา “อนารยประเทศ” เหล่านี้จะถวายเครื่องบรรณาการให้แก่จักรพรรดิจีนและยอมรับความเป็นเจ้าของจีน แต่จักรพรรดิจีนกลับพระราชทานของขวัญให้แก่เหล่ากษัตริย์นั้นและรับรองฐานะที่เป็นผู้ปกครองในแต่ละถิ่น

นอกจากบทบาททางการเมืองแล้ว ระบบบรรณาการยังมีบทบาทสำคัญในการค้าระหว่างชาติในภูมิภาคเอเชียเช่นเดียวกัน ภายใต้ระบบดังกล่าว รัฐบาลจีนพยายามผูกขาดการค้าระหว่างชาติโดยการไล่พ่อค้าเอกชนออก ส่วนรัฐส่งบรรณาการนั้น นอกจากได้รับของขวัญพระราชทานซึ่งมีมูลค่ามากกว่าเครื่องบรรณาการของตนแล้ว ยังมีสิทธิพิเศษที่จะสามารถค้าขายได้โดยไม่ต้องเสียภาษีให้แก่รัฐบาลจีน ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ระบบบรรณาการนี้จึงมีความสำคัญมากในการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของรัฐต่างๆ ในภูมิภาคเอเชีย [สืบแสง 1982:3-9; Hamashita 1991:112-44]

อีกด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับ “รัฐต่างๆ ในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือพร้อมด้วยภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน” (ต่อไป จะเรียกว่า “รัฐภายในภาคพื้นทวีป”) นั้น มีความแตกต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับรัฐส่งบรรณาการตามชายฝั่งทะเลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากว่าตั้งแต่สมัยราชวงศ์หยวนเป็นต้นมา “รัฐภายในภาคพื้นทวีป” เหล่านี้ถูกผนวกเข้าใน “ระบบ Tu-si (ข้าราชการพื้นเมือง)” ของรัฐบาลจีน ภายใต้ระบบดังกล่าว รัฐบาลจีนมอบตำแหน่งทางราชการจีนให้แก่หัวหน้าชาวพื้นเมืองในภูมิภาคดังกล่าวและรับรองอำนาจปกครองในอาณาเขตของเขาเอง กล่าวคือ แทนที่จะส่งข้าราชการจากศูนย์กลางไปปกครองท้องถิ่นโดยตรง รัฐบาลจีนใช้ชาวพื้นเมืองปกครองท้องถิ่นโดยทางอ้อม “รัฐภายในภาคพื้นทวีป” เหล่านี้คงจะได้รับอิทธิพลทางการเมืองจากจีนมากกว่ารัฐส่งบรรณาการตามชายฝั่งทะเลได้รับก็จริง แต่ไม่ได้หมายความว่ากลายเป็นส่วนหนึ่งของจีนหรือเสียอำนาจอธิปไตยในฐานะที่เป็นรัฐเอกราช ความจริงแล้ว “รัฐภายในภาคพื้นทวีป” เหล่านี้ยังมีระบบการปกครองของ

ตนเอง เพียงแต่มีหน้าที่ถวายเครื่องบรรณาการและเสวยภาษีพร้อมด้วยส่งกำลังทหารตามความเรียกร้องของรัฐบาลจีนเท่านั้น [Daniels 1999b:15,25]

ในกรณีอาณาจักรล้านช้าง ความสัมพันธ์เป็นทางการกับจีนเริ่มปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนตั้งแต่ครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 14 ดังได้อ้างแล้วข้างต้น เมื่อ ค.ศ.1338 กษัตริย์ล้านช้างถวายช้างและม้าให้แก่จักรพรรดิของราชวงศ์หยวนเพื่อรับพระราชทานการสร้าง Jun-min-zong-guan-fu (สำนักข้าหลวงใหญ่กำกับฝ่ายทหารและพลเรือน) แต่จากนั้น Yuan-Shi แทบจะไม่ได้กล่าวถึงอาณาจักรล้านช้างแต่อย่างใด ซึ่งชวนให้คิดว่าความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์หยวนกับอาณาจักรล้านช้างนั้นยังไม่ค่อยใกล้ชิดเท่าไรนัก

เมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 ความสัมพันธ์ระหว่างราชวงศ์หมิงกับอาณาจักรล้านช้างนั้นเริ่มเพิ่มความใกล้ชิดขึ้นโดยกระชั้นชิด เมื่อ ค.ศ.1404 ราชวงศ์หมิงแต่งตั้งพลูสามแสนไท (ค.ศ.1373-1416) ให้เป็น Jun-min-xuan-wei-shi (ข้าหลวงปกครองกำกับฝ่ายทหารและพลเรือน)³⁰ [Jing 1985:42] พร้อมกันนั้น อย่างที่เห็นใน ตาราง-2 ในระหว่าง ค.ศ.1402-1499 อาณาจักรล้านช้างส่งคณะทูตถวายเครื่องบรรณาการให้แก่จักรพรรดิจีน 23 ครั้ง (โดยเฉลี่ยแล้ว 4.26 ปีต่อหนึ่งครั้ง) แต่เป็นที่น่าสังเกตก็คือ การส่งคณะทูตดังกล่าวไม่ค่อยสม่ำเสมอเท่าไรนัก กล่าวคือประมาณครึ่งหนึ่ง (11 ครั้ง) ในจำนวนการส่งคณะทูตทั้งหมดได้ดำเนินไปในระหว่างรัชกาล Yong-le จักรพรรดิราชวงศ์หมิงองค์ที่สาม (ค.ศ.1402-1424) ซึ่งทราบกันดีว่าเป็นจักรพรรดิที่ได้ดำเนินนโยบายขยายอิทธิพลออกไปสู่ภายนอกอย่างกระตือรือร้น แต่หลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้ว การส่งคณะทูตของอาณาจักรล้านช้างก็พลันน้อยลงเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1440 และ 1470 นั้นไม่มีการส่งคณะทูตแต่อย่างใด เพราะฉะนั้น นโยบายการต่างประเทศของราชวงศ์หมิงคงจะเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ชี้ขาดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐทั้งสองในขณะนั้น

³⁰ *Ming-shi-lu* กล่าวว่า เมื่อ ค.ศ.1404 มี Xuan-wei-shi-si (สำนักข้าหลวงปกครอง) อยู่ที่กรุงคือ Hsenwi Mong-mau อังวะ สิบสองพันนา ล้านนา และล้านช้าง [Wade 1991:56] อาจจะกล่าวได้ว่าราชวงศ์หมิงถือว่ารัฐเหล่านี้เป็นจุดสำคัญในการปกครองภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือ เพราะ Xuan-wei-shi เป็นตำแหน่งทางราชการระดับสูงในบรรดา Tu-si ทั้งหลาย

ตาราง-2: การส่งคนทูตของลาวไปยังจีนระหว่าง ค.ศ.1402-98

ศักราช (ค.ศ.)	การส่ง คนทูต	กษัตริย์ลาว (ระยะเวลาครองราชย์)	จักรพรรดิจีน (ระยะเวลาครองราชย์)
1402-09	● ●●●●	สามแสนไท (1373-1416)	Jian-wen (1398-1402) Yong-le (1402-24)
1410-19	●●● ●●	ล้านคำแดง (1416-28)	
1420-29	●● ●	[ยุคมหาเทวี (1428-38) ³¹]	Hong-xi (1424-25) Xuan-de (1425-35)
1430-39	●	[ไม่มีกษัตริย์ (1438-42)]	Zheng-tong (1435-49)
1440-49		ไชยจักรพรรดิแผ่นแผ้ว (1442-80)	Jing-tai (1449-57)
1450-59	● ●		Tian-shun (1457-64)
1460-69	●● ●		Cheng-hua (1464-87)
1470-79			
1480-89	●● ●	สุวรรณบัลลังก์ (1480-86) หล้าแสนไตร (1486-96)	Hong-zhi (1487-1505)
1490-98	●	ซุมพู (1496-1501)	

³¹ หลังจากพญาล้านคำแดงเสด็จสวรรคตแล้ว อาณาจักรล้านช้างมีความวุ่นวายเป็นอย่างมาก เนื่องจากการปกครองบ้านเมืองตกอยู่ในกำมือของนางมหาเทวี ซึ่งเป็นอัครมเหสี (ตำนานบางฉบับว่า ภคินี บางฉบับว่า ธิดา) ของพญาสามแสนไท ในระหว่าง ค.ศ.1428-38 มีกษัตริย์เจ็ดองค์เสวยราชสมบัติ คือ ท้าวพรหมหัตถ์ ท้าวยุคล ท้าวก้อนคำ ท้าวคำเต็มช้าง ท้าวลือชัย ท้าวไต้บัวบาน ท้าวคำเกิด แต่ทุกองค์ถูกฆ่าเสียโดยอุบายของมหาเทวีหรือกัลมहाเทวีหนีออกจากราชธานี [ลีลา 1996:65-7]

ที่มา: ผู้เขียนเรียบเรียงจากข้อมูลใน [Wade 1991:app.60-2]

หมายเหตุ ในแต่ละช่องมีจุดสีดำ(●) แถวบนหมายถึงจำนวนการส่งคณะทูตในครั้ง
แรกของแต่ละทศวรรษ ส่วนแถวล่างหมายถึงจำนวนการส่งคณะทูตในครั้งหลังของแต่ละ
ทศวรรษ จุดสีดำหนึ่งจุดหมายถึงการส่งคณะทูตหนึ่งครั้ง

อีกด้านหนึ่ง ทางอาณาจักรล้านช้างมีวัตถุประสงค์อย่างไรในการส่งคณะทูตและได้รับ
ประโยชน์อย่างไรจากระบบบรรณาการดังกล่าว เท่าที่พิจารณาจากสถานการณ์ทางการเมืองทั้งภายใน
และภายนอกในขณะนั้น เราจะสันนิษฐานวัตถุประสงค์ในการส่งคณะทูตได้สองอย่างดังนี้ คือ
(1) ในขณะที่ราชวงศ์หมิงกำลังขยายอิทธิพลออกไปสู่ภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอน
เหนือ กษัตริย์ล้านช้างจำเป็นต้องหลบหลีกความกดดันทางการเมืองและการทหารจากราชวงศ์ดัง
กล่าวโดยแสดงความอ่อนน้อมต่อจักรพรรดิจีน (2) กษัตริย์ล้านช้างต้องการให้จักรพรรดิจีนรับรอง
พระองค์เพียงผู้เดียวว่า เป็นผู้ปกครองในดินแดนลาว เพื่อให้เมืองต่างๆใกล้เคียงยอมรับอำนาจ
การปกครองของพระองค์ กษัตริย์ล้านช้างจึงยินดีส่งคณะทูตไปยังราชวงศ์หมิงเป็นระยะๆ เราต้อง
ยอมรับว่ายังไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะพิจารณาประเด็นดังกล่าวได้มากกว่านี้ แต่อย่างน้อยก็
กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างราชวงศ์หมิงกับอาณาจักรล้านช้างตอนต้น
นั้น มีส่วนสร้างเสถียรภาพทางการเมืองในภูมิภาคนี้ และส่งผลดีต่อความมั่นคงของอาณาจักรล้าน
ช้างอีกด้วย

นอกจากบทบาททางการเมืองแล้ว อาณาจักรล้านช้างยังได้รับประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
จากความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการ เหมือนรัฐส่งบรรณาการตามชายฝั่งทะเลในภูมิภาคเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ได้รับ ในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15 ของขวัญพระราชทานจาก
ราชวงศ์หมิงและเครื่องบรรณาการจากอาณาจักรล้านช้างไม่ค่อยมีความเปลี่ยนแปลงเท่าไรนัก คือ
ของขวัญพระราชทานอันได้แก่ ผ้าดิน ผ้าทอลายดอก ผ้าโปร่งบาง ผ้ากำมะหยี่ ผ้าดวนหลากสี ผ้า
ไหม ผ้าป่าน เงินตรา เป็นต้น ส่วนเครื่องบรรณาการอันได้แก่ ช้าง งาช้าง ม้า แรด นอแรด เครื่อง
ทองเครื่องเงิน ของพื้นเมืองชนิดต่างๆ เป็นต้น ไม่ทราบแน่ชัดว่า “ของพื้นเมือง” ของลาวในเอกสาร
จีนโบราณนั้นหมายถึงอะไร แต่เป็นไปได้ว่าเป็นพืชชนิดต่างๆซึ่งเป็นวัตถุดิบของเครื่องกลั่นหอม
หรือยาสมุนไพรอย่างอื่นที่อ้างแล้วข้างต้น จากการพิจารณาส่งของเหล่านี้ พบว่าการแลกเปลี่ยนสิ่ง
ของระหว่างรัฐทั้งสองนี้น่าจะมีบทบาทสำคัญสำหรับอาณาจักรล้านช้างอย่างน้อยสองประการดัง
นี้ คือ (1) นอกจากเงินตราแล้ว ของขวัญพระราชทานจากจักรพรรดิจีนล้วนเป็นผลิตภัณฑ์สิ่งทอ

อย่างดีทั้งนั้น การรับของขวัญพระราชทานเหล่านี้เปิดโอกาสให้ชนชั้นผู้ปกครองอาณาจักรล้านช้างรู้จักใช้ของฟุ่มเฟือยเป็นสัญลักษณ์แสดงฐานะ (status symbol) “วัฒนธรรมบริโภคของฟุ่มเฟือย” เช่นนี้น่าจะเป็นแหล่งกำเนิดของกำลังซื้อสินค้าต่างประเทศและช่วยทำให้การค้าขายตัวอย่างรวดเร็ว³² (2) เครื่องบรรณาการจากกษัตริย์ล้านช้างส่วนใหญ่เป็น “ของป่า” ที่ได้เก็บในเขตภูดอย เพื่อจะทำให้ผลิตผลเหล่านี้กลายเป็น “เครื่องบรรณาการ” น่าจะมีวิธีการที่ทำให้ผลิตผลเหล่านี้จากท้องถิ่นไหลเข้ามาสู่ศูนย์กลางอย่างต่อเนื่อง ที่เรียกว่า “ระบบหมุนเวียนสินค้า”³³ อีกนัยหนึ่ง การส่งเครื่องบรรณาการเป็นระยะๆ นั้นคงจะส่งผลดีต่อการวางรากฐานในการสร้างระบบหมุนเวียนสินค้าภายในอาณาจักรล้านช้าง ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการระหว่างราชวงศ์หมิงกับอาณาจักรล้านช้างตอนต้นจึงมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างพื้นฐานการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของอาณาจักรดังกล่าวในสมัยต่อมา³⁴

2.2.3 ความสัมพันธ์กับอาณาจักรเขตทะเลทางใต้

ดังได้กล่าวไว้ใน [2.1.1] “ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง (ค.ศ.1292)” แห่งอาณาจักรสุโขทัยแสดงให้เห็นเมืองต่างๆ ที่พ่อขุนรามคำแหงได้ปราบปราม (โปรดดู ตาราง-1) ข้อมูลเหล่านี้ทำให้ทราบว่าอย่างช้าในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ได้มีชายเส้นทางคมนาคมโดยมีสุโขทัยเป็นศูนย์กลาง หลวงพระบางซึ่งตั้งอยู่ตอนเหนือสุดในเขาดังกล่าวก็น่าจะเชื่อมโยงกับอาณาจักรเขตทะเลทางใต้โดยผ่านสุโขทัย ในตอนนี้ เราจะพยายามตามรอยเส้นทางจากหลวงพระบางไปสู่บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน

³² แนวโน้มเช่นนี้เห็นได้ชัดในคริสต์ศตวรรษที่ 17 รายละเอียดจะกล่าวใน [4.1.2]

³³ เกี่ยวกับ “ระบบหมุนเวียนสินค้า” นั้น จะพิจารณาอย่างละเอียดใน [4.3]

³⁴ แน่นอน ข้าพเจ้าไม่มีเจตนาที่จะกล่าวว่า เพียงแต่สภาวะเศรษฐกิจของขุนนางและความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับจีนเท่านั้น เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ชี้ขาดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือ ไม่จำเป็นต้องกล่าวว่านอกจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจจากจีนแล้ว ยังมีปัจจัยหลายอย่างที่จะส่งผลดีต่อหรือกระทบกระเทือนถึงสภาวะเศรษฐกิจในภูมิภาคดังกล่าว แต่ข้าพเจ้าคิดว่าเมื่อพิจารณาการก่อตั้งรัฐในภูมิภาคดังกล่าว นักประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา ไม่ค่อยให้ความสำคัญแก่อิทธิพลจากจีนเท่าที่ควร นี่คือเหตุผลอย่างหนึ่งที่ได้พิจารณาประเด็นดังกล่าวอย่างละเอียดพอสมควรในตอนนี

มันและอ่าวไทย³⁵ และพิจารณาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างหลวงพระบางกับอาณาจักรเวียงจันทน์และลาวในสมัยก่อน ค.ศ.1500

2.2.3.1 เส้นทางจากหลวงพระบางไปสู่สุโขทัย

เมื่อจะเดินทางจากหลวงพระบางไปสู่สุโขทัยโดยผ่านเมืองต่างๆที่ได้บ่งไว้ใน “ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง” ผู้เดินทางน่าจะลงเรือทวนแม่น้ำโขงจนถึงแก่งเมืองปากแบ่ง (แขวงอุดมไชย) จากนั้นลงมาทางใต้ข้ามชายแดนลาว-ไทยปัจจุบันแล้ว ลงมาตามแม่น้ำน่าน³⁶ จนถึงแก่งอำเภอเวียงสา (จังหวัดน่าน) ต่อมา ลงมาทางตะวันตกเฉียงใต้ผ่านแพร่แล้ว จึงจะมาถึงสุโขทัย นอกจากนี้ “ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง” ยังกล่าวไว้ว่า

พ่อขุนพระรามคำแหง ลูกพ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นขุนในเมืองศรีสัชชนาลัยสุโขทัย
ทั้งมาลาวแลไทยเมืองได้หล้าฟ้าฏ...ไทยชาวอุชาวของ มาออก³⁷[ล้านนากฎมนตรี
1978:25]

แสดงว่าอิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรสุโขทัยในขณะนั้นไม่เพียงแต่ขยายไปถึงเมืองหลวงพระบางเท่านั้น หากยังไปถึงลุ่มน้ำอูและลุ่มแม่น้ำโขงตอนกลางอีกด้วย ซึ่งเป็นแหล่งผลิต

³⁵ ระหว่างหลวงพระบางกับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทย คงมีเส้นทางเล็กใหญ่หลายสายด้วยกัน แต่ในตอนนี เราจะพิจารณาเพียงเส้นทางที่ผ่านสุโขทัยสายเดียวเท่านั้น โดยเหตุว่า (1) อาณาจักรสุโขทัยในขณะนั้นเจริญรุ่งเรืองแล้ว เส้นทางดังกล่าวจึงน่าจะเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก (2) เส้นทางดังกล่าวมีหลักฐานมากพอที่จะพิจารณาได้

³⁶ เกี่ยวกับเส้นทางระหว่างหลวงพระบางกับน่านนั้น โปรดดู “Schematic map of routes within Nan and linking Nan to the outside world” [Wyatt 1994b:27]

³⁷ ประเสริฐและ Griswold อธิบายว่า “มา” อาศัยอยู่ที่ใดที่หนึ่งระหว่างสุโขทัยกับน่าน อาจจะเป็นแก่งแพร่ “กา” เป็นกลุ่มคนที่อาศัยอยู่หุบเขาน่านตอนบน “ไทยเมืองได้หล้าฟ้าฏ...” เป็นกลุ่มคนที่ไม่ใช่ชาติพันธุ์ไทกลุ่มลาวแต่อาศัยอยู่ลาว “ไทยชาวอุชาวของ” เป็นชาติพันธุ์ไทกลุ่มต่างๆที่อาศัยตามลุ่มน้ำอูและแม่น้ำโขง “มาออก” หมายความว่า “มาแสดงความเคารพ” [Prasert and Griswold 1992:278]

ของโลหะมีค่า สัตว์ป่าและพืชที่มีกลิ่นหอม เป็นไปได้ว่าวัตถุประสงค์หลักของอาณาจักรสุโขทัยในการขยายอิทธิพลออกไปสู่หลวงพระบางและเขตใกล้เคียงนั้น อยู่ที่ทำให้ผลิตผลเหล่านี้จากภูมิภาคดังกล่าวไหลเข้ามาสู่สุโขทัยอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ เรายังสามารถชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ใกล้ชิด ระหว่างหลวงพระบางกับน่าน พร้อมด้วยน่านกับสุโขทัยตามลำดับ กล่าวคือ ตาม *พื้นเมืองน่าน* เล่าว่าราชตระกูลหลวงพระบางกับราชตระกูลน่านมีต้นกำเนิดร่วมกัน [สร้อยดี 1996b:52-3] และตำนานของลาวกล่าวว่า เมื่อพระเจ้าฟ้ารุ่งมุกนเรนทศจากหลวงพระบาง พระองค์หนีไปอยู่ที่เมืองน่านเป็นเวลาสองปีแล้วสวรรคต [สิริ และ มอว 1994:56] อีกด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างราชวงศ์น่านกับราชวงศ์สุโขทัย เริ่มปรากฏขึ้นในครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 14 อาณาจักรทั้งสองให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันมาตลอด ทางด้านการเมืองและการทหาร รวมทั้งการสนับสนุนพุทธศาสนาอีกด้วย สัมพันธไมตรีเจริญยิ่งใน ค.ศ 1392 เพราะ “ศิลาจารึกหลักที่ 45” และ “ศิลาจารึกหลักที่ 64” กล่าวถึงการสวามิภักดิ์ของ “ปู่” คือกษัตริย์น่าน และ “หลาน” คือกษัตริย์สุโขทัย เพื่อยืนยันการร่วมรบด้วยกันต่ออาณาจักรอยุธยา [สร้อยดี 1996a:91] อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างอาณาจักรทั้งสองเหล่านี้คงจะส่งผลดีต่อการเจริญเติบโตทางการค้าตามเส้นทางคมนาคมสายหลวงพระบาง-น่าน-สุโขทัยอย่างไม่ต้องสงสัย

2.2.3.2 เส้นทางจากสุโขทัยไปสู่บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน

เส้นทางคมนาคมระหว่างสุโขทัยกับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันนั้นค่อนข้างชัดเจน โดยพิจารณาหลักฐานต่างๆ เช่น “ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง” “ศิลาจารึกหลักที่ 11” เป็นต้น ดังเช่น จากการวิเคราะห์ “ศิลาจารึกหลักที่ 11 (คริสต์ทศวรรษ 1350³⁸)” ของ Ishii Yoneo เมื่อมหาเถระสุโขทัยรูปหนึ่งเดินทางแสวงบุญไปศรีลังกา ท่านได้ผ่านตาก แม่สออดและ Kawkareik แล้ว ล่องเรือตามแม่น้ำไปถึงเกาะตะมะ [Ishii 1999:51] นอกจากนี้ “ศิลาจารึกหลักที่ห้า” ยังกล่าวไว้ว่าในสมัยโล่เลี้ยกัน (ค.ศ.1361) มหาธรรมราชาที่หนึ่งแห่งอาณาจักรสุโขทัย เติญมหาสามีสังฆราช มหาเถระชาวศรีลังกา จากเกาะตะมะแล้ว สร้างกุฏิและวิหารในป่ามะม่วงให้มหาเถระรูปนี้ [Prasert and Griswold 1992:510-1] อย่างที่เห็นในหลักฐานเหล่านี้ เกาะตะมะเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนา

³⁸ ประเสริฐและ Griswold สันนิษฐานว่า “ศิลาจารึกหลักที่ 11” ได้สร้างขึ้นในระหว่างคริสต์ทศวรรษ 1350 [Prasert and Griswold 1992:405-6]

แห่งหนึ่งในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนั้น และมหาเถระลังกาวงศ์หลายท่าน ก็ได้สัญจรไปมาระหว่างสุโขทัยกับศรีลังกาโดยผ่านเมืองพุทธศาสนาแห่งนี้

แต่ต้องเข้าใจด้วยว่านอกจากความสำคัญทางศาสนาแล้ว เมาะตะมะพร้อมด้วยเมืองต่างๆตามชายฝั่งทะเลอันดามันนั้น ยังมีบทบาทสำคัญในการค้าระหว่างชาติอีกด้วย ตั้งแต่สมัยโบราณ บริเวณดังกล่าวเป็นภูมิลำเนาของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ พวกเขามีฝีมือดีเลิศในการเดินเรือ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทางการค้ากับอินเดียและศรีลังกา [Ishii and Sakurai 1999:102] ตามตำนานท้องถิ่นเล่าว่า ชาติพันธุ์มอญกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันก่อตั้งเมืองพะโคใน ค.ศ.825 [Coedès 1968:106] เมื่อมาถึง ค.ศ.1057 Anoratha กษัตริย์องค์แรกของอาณาจักรพุกาม ใจมตีบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและยึดครอง Thaton และตะนาวศรีได้สำเร็จ ต่อมา Kyanzittha กษัตริย์องค์ที่สามของอาณาจักรดังกล่าว ได้ปราบพม่าตอนล่างอีกครั้ง [Ishii and Sakurai 1999:121] เป็นที่น่าสังเกตก็คือ ในศิลาจารึกภาษามอญ-บาลีหลักหนึ่งที่สรรเสริญกษัตริย์ Makuta แห่งThaton (กลางคริสต์ศตวรรษที่ 11³⁹) เราพบเห็นคำว่า "Lwa' Krom Ja'ba" แต่บริบทนั้นไม่ชัดเจน ตาม Gordon H. Luce สันนิษฐานว่า Lwa' เป็นชื่อชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่ง คือ Lawa หรือ Wa ส่วน Krom เป็นศัพท์ภาษามอญสำหรับ Cambojan (ขอมเป็นภาษาไทย) Ja'ba อาจจะเป็นเมืองชวาใน "ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง" แห่งอาณาจักรสุโขทัย คือ หลวงพระบาง [Luce 1969:1/24-5] ไม่ทราบแน่ชัดว่าชาวเมืองชวาในขณะนั้นประกอบไปด้วยชาติพันธุ์กลุ่มใด แต่อย่างน้อยก็กล่าวได้ว่า Thaton และหลวงพระบาง มีการติดต่ออย่างใดอย่างหนึ่งมาช้านานแล้ว ก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง

ต่อมา กลุ่มชาติพันธุ์มอญได้เอกราชคืน ท่ามกลางการคุกคามของกองทัพมองโกลต่ออาณาจักรพุกาม กล่าวคือ ใน ค.ศ.1287 มะกะโท (หรือ Wareru) ก่อตั้งราชวงศ์หงสาวดีโดยมีเมาะตะมะเป็นราชธานี [Hall 1981:179] ตาม *ราชาริราช*⁴⁰ เล่าว่ามะกะโทเกิดเป็นบุตรชายของพ่อค้าใหญ่แห่ง Thaton เมื่ออายุ 14 หรือ 15 ปี บิดานั้นถึงแก่ความตาย มะกะโทจึงได้เป็นนายพ่อค้า [ราชาริราช 1962:5] วันหนึ่ง มะกะโทนำคาราวาน 30 คนขึ้นไปค้าขายที่สุโขทัย หลังจากทำธุระเสร็จแล้ว เขายังอยู่ต่อที่นั่นและรับใช้พ่อขุนรามคำแหงด้วยความจริงใจ ต่อมาไม่นาน เขาเกิดหลงรักธิดาองค์หนึ่งของพ่อขุนรามคำแหงและหนีตามกันไปเมาะตะมะ จากนั้น มะกะโทก่อตั้ง

³⁹ Gordon H. Luce อธิบายว่าศิลาจารึกหลักนี้ได้ก่อตั้งก่อนการยึดครอง Thaton โดย Anoratha เล็กน้อย [Luce 1969:1/24]

⁴⁰ เป็นพงศาวดารมอญ เมื่อ ค.ศ.1785 พระยาพระคลัง (หน) พระยาอินทรอัครราช พระภิรมย์ศรี พระศรีภูริปริชา ได้ต้นฉบับภาษามอญมาแปลเป็นภาษาไทยเป็นครั้งแรก

ราชวงศ์หงสาวดีที่นั่น และส่งบรรณาการให้แก่พญารามคำแหง ส่วนพระองค์ก็พระราชทานนามให้มะกะโทว่าพระเจ้าฟ้ารั่ว⁴¹ [Nai 1992:53-4] แม้ไม่ทราบว่าเป็นเรื่องนี้จะสะท้อนให้เห็นความจริงทางประวัติศาสตร์มากน้อยเพียงใดก็จริง แต่สามารถชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญสองประการดังนี้ คือ (1) กองคาราวานจำนวนไม่น้อยคงจะไปมาค้าขายระหว่างสุโขทัยกับเมืองต่างๆตามชายฝั่งทะเลอันดามันเป็นประจำ การติดต่อทางการค้าในภูมิภาคดังกล่าวนี้จึงน่าจะคึกคักมากพอสมควร (2) มะกะโทซึ่งเป็นนายพ่อค้ามาก่อนได้กลายเป็นผู้ก่อตั้งอาณาจักรหงสาวดีนี้ไม่น่าจะเป็นเหตุการณ์บังเอิญ แต่แสดงให้เห็นความสำคัญของการค้าในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดของอำนาจทางการเมือง

เมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 14 อาณาจักรหงสาวดีถูกโจมตีบ่อยครั้งจากรัฐใกล้เคียง เช่น ล้านนา อโยธยา อังวะ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใน ค.ศ.1363 อโยธยาตีเอาเกาะตะมะ ทำให้ราชวงศ์หงสาวดีย้ายราชธานีไป Donwun (ใกล้ Thaton) ชั่วคราว แล้วจึงตั้งราชธานีใหม่ที่พะโคใน ค.ศ.1369 (จนถึง ค.ศ.1539) [Hall 1981:179-80] การเคลื่อนไหวทางการเมืองของรัฐใกล้เคียงต่ออาณาจักรหงสาวดีนั้นคงจะสะท้อนให้เห็นเจตนารมณ์ทางเศรษฐกิจที่ปรารถนาแทรกเข้าทำการค้าระหว่างชาติในอาณาเขตทะเลอ่าวเบงกอลโดยตรง อีกนัยหนึ่ง นี่คงจะพิสูจน์ถึงความสำคัญทางเศรษฐกิจของบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน ในฐานะที่เป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างบริเวณภายในของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับอาณาเขตทะเลอ่าวเบงกอล

ต้องยอมรับว่ายังไม่พบหลักฐานชิ้นใดที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างหลวงพระบางกับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันโดยตรง มีเพียงแต่ข้อมูลบางอย่างซึ่งได้มาจากการพิจารณาที่ผ่านมาเท่านั้น คือ (1) หลวงพระบางและเขตใกล้เคียงเป็นแหล่งผลิตของโลหะมีค่า สัตว์ป่าและพืชที่มีกลิ่นหอม (2) หลวงพระบางมีเส้นทางคมนาคมออกไปสู่บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันโดยมีสุโขทัยเป็นจุดเชื่อมโยง (3) ตั้งแต่สมัยโบราณ เมืองต่างๆตามชายฝั่งทะเลอันดามันมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดทั้งทางการค้าและทางศาสนากับอินเดียและศรีลังกา (4) อย่างที่ Tomé Pires บุคคลแรกซึ่งโปรตุเกสส่งไปจีนในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ได้บันทึกไว้ พ่อค้าจากอาณาเขตทะเลอาระเบียกลุ่มต่างๆมาติดต่อค้าขายกับอาณาจักรหงสาวดีเป็นประจำ สินค้าหลักที่พวกเขาต้องการก็คือ ครั่ง กายาน ฆะมดเชียง เพชรพลอย เงิน เป็นต้น และแหล่งผลิตสินค้าเหล่านี้คงเป็นตอนบนของพม่าและภาคเหนือของไทย [Pires 1966:221-2] เท่าที่พิจารณาข้อมูลเหล่านี้สันนิษฐานได้ว่าผลิตผลที่รวบรวมได้ในหลวงพระบางส่วนหนึ่ง มีความเป็นไปได้ที่จะส่งออกยัง

⁴¹ ถ้าหากเรื่องนี้เป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์เหล่านั้นได้เกิดขึ้นในระหว่างรัชกาลพญารามคำแหง คือ ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13

อาณาเขตทะเลอ่าวเบงกอลและทะเลอาระเบียโดยผ่านบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน ถ้าเช่นนั้นความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างหลวงพระบางกับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันนั้น ก็น่าจะเป็นปัจจัยอีกอย่างหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดความมั่งคั่งแก่อาณาจักรล้านช้างตอนต้น

2.2.3.3 เส้นทางจากสุโขทัยไปสู่บริเวณชายฝั่งอ่าวไทย

ก่อนการสถาปนาอาณาจักรอยุธยา มีเมืองสำคัญสองแห่งในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง คือ ลพบุรีและสุพรรณบุรี ลพบุรีเป็นศูนย์กลางศาสนาฮินดูและพุทธตั้งแต่สมัยทวารวดีและด้านหน้าของอาณาจักรเขมรในคริสต์ศตวรรษที่ 11-13 ส่วนสุพรรณบุรีนั้นมีประชากรค่อนข้างหนาแน่นและมีความแข็งแกร่งทางการทหาร นอกจากนี้ ยังมีที่ตั้งสะดวกในการเข้าร่วมการค้าระหว่างชาติอีกด้วย เมื่อมาถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14 การรวมตัวกันของอำนาจทางการเมืองทั้งสองเหล่านี้ก่อให้เกิดรัฐเข้มแข็งแห่งหนึ่ง คือ อาณาจักรอยุธยา [Charnvit 1976:20-5] อย่างที่ Ishii Yoneo ก็ชี้ให้เห็นว่าอาณาจักรดังกล่าวมีจุดเด่นทางเศรษฐกิจสามประการ คือ (1) อยุธยามีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นท่าเรือส่งผ่านระหว่างจีนกับอินเดียและรัฐต่างๆทางตะวันตก โดยมีมะริดและตะนาวศรีเป็นท่าเรือด้านนอก (2) อยุธยามีการเชื่อมโยงกับภายในภาคพื้นทวีป (hinterland) ที่มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์ตามแม่น้ำสองสาย คือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำป่าสัก จึงง่ายที่จะจัดหาของป่านานาชนิดสำหรับการส่งออก (3) อยุธยาตั้งอยู่ที่สันดอนสามเหลี่ยมของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งผลิตข้าวได้เกินความต้องการภายใน จึงสามารถตอบสนองความต้องการของตลาดต่างประเทศได้อีกด้วย [Ishii 1999:80-1]

อนึ่ง อาณาจักรอยุธยาตอนต้นมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับบริเวณภายในของภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างไร ดังได้อ้างแล้วข้างต้น “ศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง” กล่าวว่าในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 เมื่อจากสุโขทัยลงไปทางใต้ มีกำแพงเพชร นครสวรรค์ สรรคบุรี (จังหวัดชัยนาท) สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช นอกจากนี้ ตามการศึกษา “ศิลาจารึกหลักที่ 11” ของ Ishii Yoneo ที่กล่าวแล้วข้างต้น เมื่อมหาเถระสุโขทัยรูปหนึ่งกลับจากศรีลังกาไปสุโขทัยหลังจากมาถึงมะริดและตะนาวศรีแล้ว ท่านเดินทางทางบกข้ามคาบสมุทรมาอยู่ถึงเพชรบุรี ต่อมาได้ผ่านราชบุรี สุพรรณบุรีและอยุธยาแล้ว ลงเรือทวนแม่น้ำเจ้าพระยาอีก พอมาถึงปากน้ำโพ (นครสวรรค์) ซึ่งเป็นที่บรรจบของแม่น้ำปิงและแม่น้ำน่านแล้ว ท่านก่อตั้งเจดีย์ที่ยอด “เขากบ” อยู่ที่

นั่น จากนั้น ท่านคงจะลงเรือทวนแม่น้ำน่านจนถึงพิษณุโลกแล้ว เดินทางทางบกกลับสุโขทัย⁴² [Ishii 1999:52-4] ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ สามารถกล่าวได้ว่าตั้งแต่สมัยสถาปนาอาณาจักรอยุธยา หรือก่อนหน้านั้น ได้มีเส้นทางคมนาคมหลักตามแม่น้ำน่านและแม่น้ำเจ้าพระยา (หรือแม่น้ำท่าจีน) ระหว่างสุโขทัยกับบริเวณชายฝั่งอ่าวไทยแล้ว

นอกจากนี้ เอกสารจีนโบราณ *Ying-yai-sheng-lan* (ค.ศ.1433)⁴³ ยังกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับภายในภาคพื้นทวีปดังนี้

เมื่อเดินทางจากเมืองหลวง (อยุธยา) ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 200 li⁴⁴เศษ มีเมืองค้าขายแห่งหนึ่งที่เรียกว่า Shag-shui (Upper Water) จากนั้น เราสามารถไปถึงประตูด้านหลังของขุนนางได้ ที่นี่ (Shag-shui) มีชาวต่างชาติ 500 หรือ 600 ครอบครัว และมีขายสินค้าต่างประเทศทุกชนิด ... เมื่อสำเภาจีนมาถึง Hsien-lo (อาณาจักรอยุธยา) [ชาวจีน] ลงเรือเล็กไปค้าขาย [ที่ Shag-shui] [Ma 1997:105-6]

เราไม่ทราบแน่ชัดว่า Shag-shui หมายถึงเมืองใด แต่ Shag-shui คงเป็นเมืองเก่าแก่แห่งหนึ่งที่มีความสำคัญทางการค้าซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำสายใดสายหนึ่ง เช่น แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น่าน แม่น้ำปิง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม หลักฐานชิ้นนี้ทำให้ทราบว่าอย่างช้าในครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 15

⁴² “ศิลาจารึกหลักที่ 11” ไม่ได้กล่าวถึงการเดินทางของมหาเถระดังกล่าวหลังการก่อตั้งเจดีย์ Ishii สันนิษฐานว่าเมื่อกลับไปสุโขทัย มหาเถระเดินเรือไปตามแม่น้ำน่าน ไม่ใช่แม่น้ำปิง โดยมีเหตุผลว่า “ในหนังสือ *ชินกาลมาลี* เราพบเห็นข้อความว่าเมื่อ Rocarāja (พ่อขุนรามคำแหง?) แห่งอาณาจักรสุโขทัยไปนครศรีธรรมราช ท่านใช้แม่น้ำน่านในการเดินทาง เพราะแม่น้ำน่านมีปริมาณน้ำมากกว่าแม่น้ำปิงและสามารถเดินเรือได้ตลอดปี” [Ishii 1999:54]

⁴³ ในครั้งแรกคริสต์ศตวรรษที่ 15 Yong-le (ค.ศ.1402-24) จักรพรรดิราชวงศ์หมิงองค์ที่สาม และ Xuan-de (ค.ศ.1425-35) องค์ที่ห้า ได้ส่งคณะเดินทางทางทะเลนำโดย Zheng He ทั้งหมดเจ็ดครั้ง ไปยัง “มหาสมุทรตะวันตก (ตั้งแต่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนถึงทวีปแอฟริกาฝั่งตะวันออก)” ผู้เขียน Ma Huan ได้ร่วมคณะเดินทางนี้สามครั้งและเรียบเรียงหนังสือ *Ying-yai-sheng-lan* ขึ้น ซึ่งกล่าวถึงภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ประเพณี สินค้าและอื่นๆในภูมิภาคดังกล่าว

⁴⁴ เท่ากับ 67 ไมล์ [Ma 1997:105] = 108 กิโลเมตรโดยประมาณ ถ้าหากตัวเลขนี้ถูกต้อง เมือง Shag-shui ไม่ค่อยห่างไกลจากอยุธยามากนัก อาจจะอยู่ที่แถวชัยนาทหรืออุทัยธานี

ได้มีการติดต่อค้าขายกันระหว่างยูนนานกับอยุธยาโดยผ่านภาคเหนือตอนล่างของไทยปัจจุบัน เป็นไปได้ว่าเส้นทางสายยูนนาน-หลวงพระบาง-สุโขทัย-บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันนั้น น่าจะ แยกออกที่สุโขทัยเป็นอีกสายหนึ่งลงไปสู่บริเวณชายฝั่งอ่าวไทย

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างหลวงพระบางกับอยุธยาในยุคแรกเริ่ม ควรจะคำนึงถึงลักษณะพิเศษของการค้าต่างประเทศของอาณาจักรอยุธยาตอนต้นเสียก่อน ชาญ วิทย์ เกษตรศิริ ให้ทัศนะดังนี้

แม้ว่าความสัมพันธ์ทางการค้าที่รุ่งเรืองเกิดขึ้นระหว่างอาณาจักรอยุธยากับราชวงศ์ หมิงอย่างรวดเร็วก็ตาม แต่ไม่ได้หมายความว่าสยามกลายเป็นศูนย์กลางการค้าต่างประเทศระหว่างทางตะวันออก (จีน) กับทางตะวันตก (อินเดีย) ในขณะนั้น อาณาจักร อยุธยาตอนต้นส่งผลิตผลธรรมชาติบางชนิดซึ่งได้รวบรวมในภายในภาคพื้นทวีป (hinterland) ออกไปจีนและนำของฟุ่มเฟือยจีนบางอย่างเข้ามาสำหรับการใช้ของตนเอง และการส่งออกยังสถานที่ต่างๆในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและหุบเขาแม่น้ำโขง พร้อมด้วยฝั่ง ตะวันตกคาบสมุทรมลายูโดยทางบก [Charnvit 1999:68]

ถ้าหากการค้าต่างประเทศของอาณาจักรอยุธยาหันไปทางจีนโดยพื้นฐาน ไม่น่าจะเป็นไป ได้ว่าผลิตผลของหลวงพระบางส่งออกยังอยุธยาเป็นจำนวนมาก เพราะหลวงพระบางเองก็มีเส้นทางคมนาคมออกไปสู่ส่วนกลางของจีนโดยผ่านยูนนานมาช้านานแล้ว พร้อมกันนั้น อาณาจักร ล้านช้างไม่ได้ส่งสินค้าประเภทโลหะสูงออกแต่อย่างใด จึงไม่มีความจำเป็นที่จะส่งสินค้าออก ยังอยุธยาแล้ว ส่งต่อจีนโดยทางเรืออีกทอดหนึ่ง อีกด้านหนึ่ง ถ้าหากตลาดที่ต้องการสินค้าของลาว นั้นอยู่ที่อาณาเขตทะเลอ่าวเบงกอลและทะเลอาระเบีย สินค้าเหล่านั้นน่าจะส่งผ่านมาเมืองต่างๆ ตามชายฝั่งทะเลอันดามัน ไม่ใช่อ่าวไทย ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ สันนิษฐานได้ว่าอยุธยามีศักยภาพ ทางเศรษฐกิจสูงในฐานะที่เป็นท่าเรือส่งผ่านสำคัญแห่งหนึ่งในภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็จริง แต่ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างอาณาจักรล้านช้างกับอาณาจักรอยุธยาในยุคแรกเริ่ม นั้นยังอยู่ในขอบเขตจำกัด อย่างที่จะพิจารณาในบทที่ 3 เมื่ออาณาจักรอยุธยาแผ่อิทธิพลทางการเมืองออกไปสู่บริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและภายในภาคพื้นทวีป ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ ระหว่างรัฐทั้งสองนี้จะเปลี่ยนไปอีกแบบหนึ่ง

2.3 อาณาจักรล้านช้างตอนต้นในฐานะที่เป็น “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป”

ดังได้พิจารณาแล้วในบทนี้ หน่วยทางการเมืองโดยมีหลวงพระบางเป็นศูนย์กลางนั้นมีคุณสมบัติเพียงพอที่จะเรียกได้ว่า “รัฐ” ในระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 หลวงพระบางมีศักยภาพทางเศรษฐกิจอันสำคัญในการก่อตั้งรัฐสามประการ คือ (1) หลวงพระบางและเขตใกล้เคียงเป็นแหล่งผลิตสินค้าสำคัญบางอย่าง เช่น โลหะมีค่า สัตว์ป่า พืชที่มีกลิ่นหอม เป็นต้น (2) หลวงพระบางตั้งอยู่ที่จุดเชื่อมโยงของเส้นทางคมนาคมระดับภูมิภาค จึงมีความได้เปรียบในการรวบรวมผลิตผลในภาคเหนือของลาว (3) หลวงพระบางยังตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมระดับสากลระหว่างยูนนานกับบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามันและอ่าวไทย จึงมีความสะดวกในการสร้างความสัมพันธ์ทางการค้ากับโลกภายนอก ที่แท้จริง ความสัมพันธ์ทางการค้ากับรัฐใกล้เคียงนั้นก็เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยให้เศรษฐกิจในหลวงพระบางและเขตใกล้เคียงเจริญก้าวหน้าอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในยูนนาน ตั้งแต่ครั้งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมานั้น คงจะกระตุ้นการเคลื่อนไหวทางเศรษฐกิจในภูมิภาคดังกล่าวเป็นอย่างมาก พร้อมกันนั้น ความสัมพันธ์ในระบบบรรณาการกับราชวงศ์หมิงของจีนก็น่าจะมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างพื้นฐานการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของอาณาจักรล้านช้างในสมัยต่อมา อีกด้านหนึ่ง ผลิตผลที่รวบรวมได้ในหลวงพระบางส่วนหนึ่ง มีความเป็นไปได้ที่จะส่งออกยังอาณาเขตทะเลอ่าวเบงกอลและทะเลอาระเบียโดยผ่านบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงสันนิษฐานได้ว่าการขยายตัวทางการค้าเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่ก่อให้เกิดอาณาจักรล้านช้าง บรรพบุรุษของลาวลุ่มได้ประสบความสำเร็จในการครอบครองการค้าและควบคุมเส้นทางคมนาคมในภูมิภาคดังกล่าวแล้ว จึงมีบทบาทสำคัญที่สุดในการก่อตั้งรัฐและกลายเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจเหนือกว่าทุกกลุ่มในสมัยต่อมา

อนึ่ง ตามงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์และมานุษยวิทยา เมื่อไม่นานมานี้ ชี้ให้เห็นว่าบรรพบุรุษของชาติพันธุ์ไทกลุ่มต่างๆ มีแหล่งกำเนิดอยู่ในบริเวณตั้งแต่ภาคตะวันตกของมณฑลกว๋างสีและภาคตะวันออกเฉียงใต้ของมณฑลยูนนาน มุ่งสู่ภาคเหนือของเวียดนามและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของลาว [Stuart-Fox 1998:23] พร้อมกันนั้น ดังได้พิจารณาแล้วข้างต้น เอกสารจีนโบราณ *Man-shu* ทำให้ทราบอย่างชัดแจ้งในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 9 บรรพบุรุษของชาติพันธุ์ไทบางกลุ่มอาศัยอยู่ในภาคตะวันตกเฉียงใต้และภาคใต้ของยูนนาน และได้มีความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างยูนนานกับภาคพื้นทวีปเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตอนเหนือตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว บรรพบุรุษของลาวลุ่มก็คงมีความสัมพันธ์ทางการค้าอย่างใกล้ชิดกับ “อาณาเขตภายใน

ในภาคพื้นทวีปทางเหนือ” โดยมีศูนย์กลางเป็นศูนย์กลาง ต่อมา อาณาจักรล้านช้างได้รับอิทธิพลทางเศรษฐกิจจากอาณาจักรดังกล่าวโดยตลอดจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 กล่าวคือ อาณาจักรล้านช้างไม่เพียงแต่ตั้งอยู่บริเวณภายในของภาคพื้นทวีปในแง่ภูมิศาสตร์เท่านั้น หากยังผูกพันทางเศรษฐกิจอย่างใกล้ชิดกับ “อาณาจักรภายในภาคพื้นทวีปทางเหนือ” ตลอดสมัยก่อนและหลังการสถาปนาด้วย ในความหมายดังกล่าว จะสามารถกล่าวได้ว่าอาณาจักรล้านช้างได้ก่อตั้งและเจริญก้าวหน้าในฐานะที่เป็น “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” จนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ในบทต่อไป เราจะพิจารณาว่าเมื่อมาถึงคริสต์ศตวรรษที่ 16 “รัฐการค้าภายในภาคพื้นทวีป” นี้จะเปลี่ยนไปอย่างไร ภายใต้สภาวะเศรษฐกิจใหม่ในภูมิภาคเอเชีย ที่รู้จักกันดีในชื่อว่า “ยุคของการค้า”